

Tuovila Laura-Karoliina

Erityisherkkä lapsi varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatuksen koulutusohjelma
2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Erytyisherkkä lapsi varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa (Laura-Karoliina Tuovila)

Kandidaatintutkielma, 38 sivua

Toukokuu 2019

Kandidaatintutkielmani käsittelee erityisherkkyyttä temperamentin ja herkkyyden käsitteiden kautta. Pyrin tuomaan tutkimuksessani esiin, mitä erityisherkkyyden ominaispiirteet ovat ja miten ne voivat näkyä lapsen käytöksessä, erityisesti ryhmätilanteissa. Toteutin tutkimukseni kuvailevana kirjallisuuskatsauksena.

Kandidaatintutkielmani kuvailee erityisherkkyyttä Elaine N. Aronin käsitteen ”highly sensitive person” kautta ja alan tutkimusartikkelien avulla. Erytyisherkkyyden on synnynnäinen kyky tehdä ympäristöstään tarkkoja havaintoja ja käsitellä ja punnita havaintoja syvällisesti ennen toimintaa. Noin 15-20 prosenttia ihmisistä on erityisherkkiä. Erytyisherkkyydestä käytetään tutkimuskirjallisuudessa myös nimitystä ”aisti- ja tunneherkkyyden” (SPS, sensory processing sensitivity). Erytyisherkkyyden nähdään temperamentinpiirteenä eikä sitä pidä sekoittaa aistitiedon käsittelyn häiriöihin (SPD, sensory processing disorder) tai sensorisen integraation häiriöihin (SID, sensory integration disorder).

Erytyisherkkän ihmisen aistitiedon kerääminen ja käsittely tapahtuu osittain tai kokonaan tiedostamatta. Erytyisherkkän ihmisen aistit eivät ole tarkempia, vaan ärsykkeiden käsittely on syvällisempää. Jatkuva ärsykkeiden tulva voi johtaa ylivilittäytymiseen, jolloin ihminen uupuu helposti. Erytyisherkkyydelle tyypillisistä ominaisuuksista voidaan käyttää lyhennettä EVÄS. Se toimii muistisääntönä emotionaalista reaktiokyvystä sekä empatiasta, vivahteiden vaistoamisesta, ärsykkeiden liiallisuudesta ja syvällisestä käsittelystä. Lapsilla nämä näkyvät esimerkiksi hitautena tehdä päätöksiä tai ryhtyä uuteen toimintaan, kykyä huomata pienetkin muutokset ja yksityiskohdat, kaikkien tunteiden kokemisenä voimakkaasti tai ärsyketulvasta uupumisena ja ylivilittäytymisenä. Ylivilittäytyneenä lapsi tarvitsee rauhaa ja lepoa.

Lapsen sosiaalisen kyvykkyyden lähtökohdat ovat synnynnäisiä ja näin sidoksissa hänen temperamenttiinsa ja persoonallisuuden piirteisiinsä. Synnynnäiset ominaisuudet eivät määrää sosiaalisten taitojen kehittymistä, sillä ne tulevat oppimalla. Sosiaaliselle kehitykselle on oleellista, että lapsi on tekemisissä toisten lasten kanssa. Ystävyys-suhteiden kautta lapsi saa sellaisia taitoja, jotka auttavat oppimisessa ja kehityksessä, sekä hän saa emotionaalista ja kognitiivista tukea. Ryhmä itsessään ei ohjaa lasta sosiaaliseksi, vaan vahvistaa lapsen alkuperäistä käytöstä. Lapsi tarvitsee aikuisen tukea harjoitellessaan sosiaalisia taitoja ja pystyäkseen tasaamaan ryhmätilanteiden aiheuttaman stressireaktion ja kortisolien nousun. Aikuisen tuella lapsi oppii säätämään tunteitaan ja käyttäytymistään. Erytyisherkkän lapsen ylivilittäytymistä voidaan säädellä ympäristön ratkaisulla, aikuisen toiminnalla sekä lapsen oman itsesäätelyn vahvistamisella.

Avainsanat: erityisherkkä lapsi, erityisherkkyyden, herkkyyden, temperamentti, sosiaaliset taidot, varhaiskasvatus

University of Oulu

Faculty of Education

Highly sensitive child in the group situations of early childhood education (Laura-Karoliina Tuovila)

Bachelor thesis, 38 pages

May 2019

This bachelor's thesis focuses on sensory processing sensitivity through the concepts of temperament and sensitivity. This research is trying to identify which are the characteristics of sensory processing sensitivity and how they can appear in a child's behavior, especially in group situations. The research is conducted as a descriptive literature review.

The concept of sensory processing sensitivity is described with the help of the research articles in the field and through Elaine N. Aron's concepts of "highly sensitive person" (HSP) and "highly sensitive child". Sensory processing sensitivity is an innate ability to make accurate observations on your environment and to process and weigh your observations deeply before action. About 15-20 percent of the people have this ability. Sensory processing sensitivity is seen as a temperament trait and should not be confused with sensory processing disorder (SPD) or sensory integration disorder (SID).

For a highly sensitive person collecting and processing sensory information is partially or completely an unconscious action. The senses of a highly sensitive person are not more precise but the processing of the stimuli is more profound. Continuous flooding of stimuli can lead the person to be overwhelmed and making the person to exhaust easily. Characteristics of the sensory processing sensitivity can be abbreviated DOES. It acts as a memory rule for depth of processing, overarousability, emotional intensity and sensory sensitivity. In children, for example, these appear as a slow decision making or slowness to take new action, ability to notice minor changes and details, experiencing all emotions strongly and exhaustion or being overwhelmed by the flood of stimuli. When being exhausted and overwhelmed, the child needs peace and rest.

The basis of child's social ability is innate and thus bound to his temperament and personality traits. The innate traits do not determine the development of social skills as they come by learning. For social development it is essential that the child is involved with other children. Through friendships, the child gets emotional and cognitive support. The group itself does not guide the child in to being social, it strengthens the child's initial behavior. The child needs support from an adult to practice social skills and to counterbalance the stress reaction and cortisol rise caused by the group situations. With the help of an adult the child learns to regulate his feeling and behavior. The overarousability of a highly sensitive child can be regulated by environmental solutions, the way the adult acts, and strengthening the child's self-regulation.

Keywords: highly sensitive child, sensory processing sensitivity, sensitivity, temperament, social skills, early childhood education

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteutus	7
3	Temperamentti	9
3.1	Lasten temperamentti Kaganin teorian mukaan	10
3.2	Temperamentin vaikutus lapsen käyttäytymiseen sosiaalisissa tilanteissa	11
4	Herkkyyys	13
5	Erityisherkkyyys	17
5.1	EVÄS.....	18
5.2	Erityisherkkyyttä vai ADHD:ta tai autismia?	20
6	Lapsen sosiaaliset taidot varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa	22
6.1	Aikuisen rooli lapsen sosiaalisten taitojen kehittämisessä	24
6.2	Lapsen toiminta ryhmässä	25
6.3	Ryhmän positiiviset vaikutukset.....	26
6.4	Ryhmän negatiiviset vaikutukset.....	27
7	Johtopäätökset	29
8	Pohdinta	33
	Lähteet	36

1 Johdanto

Kiinnostukseni erityisherkkyyteen heräsi omakohtaisten kokemusteni kautta. Päiväkodeissa on syrjäänvetäytyviä lapsia, jotka eivät osallistu päiväkotiryhmän yhteiseen tekemiseen. Heidän kohdallaan mietitään monesti ovatko he ujoja tai pelkäävätkö he jotakin? Toisena hetkenä nämä lapset voivat juosta ympäri ryhmätilaa siirtyen innostuneena tekemisestä toiseen. Vaihteleva käytös herättää uusia kysymyksiä, ovatko he ylivilkkaita vai miksi he eivät pysty keskittymään yhteen tekemiseen?

Erytyisherkkyyks on synnynnäinen kyky tehdä tarkkoja havaintoja ympäristöstään ja punnita jokainen tilanne ennen toimintaa (Aron 2015, 32). Aiheeseen tarkemmin perehdyttyäni huomasin, että erityisherkkyyks koskettaa suurempaa lapsijoukkoa kuin ajattelin. Ihmisistä noin 15-20 prosenttia on erityisherkkiä (Aron 2015, 31). Poikkeavasti käyttäytyvät lapset voidaan nähdä varhaiskasvatuksen kentällä haastavina etenkin, kun heidän käytökselleen ei löydy mitään lääketieteellistä syytä. Varautuneet lapset leimataan helposti aroiksi, vaikka kyse on jostain muusta (Aron emt., 50). Ärsykkeiden tulva ja niiden kokoaikainen käsittely myös uuvuttavat erityisherkkäns helpommin. He saattavat riehua tai vaikuttaa levottomilta tai heittäytyä lattialle makaamaan ja huutamaan, mutta tämä on vain seurausta ylivirittäytymisestä ja ylikuormittumisesta. (Aron emt., 36–37)

Erytyisherkkyyks nähdään temperamentin piirteenä (Boterberg & Warrey 2016, 81; Jagiellowicz, Aron & Aron 2016), ja varhaislapsuuden temperamenttipiirteet ennustavat lapsen myöhempää persoonallisuutta (Slobodskaya & Kozlova 2016, 130). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) mukaan varhaiskasvatus perustuu käsitykseen lapsuuden itseisarvosta, jossa jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on, ja lapsella on oikeus tulla ymmärretyksi omana itsenään (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20). Varhaiskasvatuslain (2018) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa turvata lasta kunnioittava toimintatapa, tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä. Lapsen etu on etusijalla varhaiskasvatuksen suunnitelmia tehtäessä ja toteutettaessa. (Varhaiskasvatuslaki 2018 §3-4.) Aihe on tärkeä, koska erityisherkkyyden tunnistamisessa ja itsensä erityisherkkäksi määriteltäessä ei ole kyse paremmuudesta, vaan oikeudesta olla oma itsensä (Satri 2015, 45). Erytyisherkkyyden tutkiminen on tarpeellista, jotta tietoa aiheesta saataisiin varhaiskasvatuksen kentälle ja varhaiskasvattajat voivat toimia lain

edellyttämällä tavalla; tarjoamalla laadukasta varhaiskasvatusta entistä laajemmalle lapsijoukolle.

Tässä tutkimuksessani tarkastelen erityisherkkyyttä temperamentin ja herkkyyden käsitteiden kautta ja pyrin tuomaan esiin, miten erityisherkkyyden ominaispiirteet voivat näkyä lapsen käytöksessä, erityisesti ryhmätilanteissa. Tavoitteenani on esitellä alan kirjallisuuden ja tutkimuksen avulla erityisherkkyyttä, jotta nämä lapset voidaan tunnistaa paremmin varhaiskasvatuksessa ja varhaiskasvatustilanteissa määrittelemät tavoitteet ja yksilön oikeudet saadaan taattua ryhmätilanteissa myös erityisherkkien lasten kohdalla.

2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteutus

Tutkimukseni tavoitteena on tutkia kirjallisuuden ja tutkimusten kautta erityisherkkyyttä osana herkkyyttä ja temperamenttia sekä kuvailla erityisherkkyyden ilmenemistä lapsen käyttäytymisessä. Tutkimuksessani tarkastellaan lisäksi sitä, miten erityisherkkä lapsi voi käyttäytyä varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa. Tutkimuskysymyksetni ovat:

1. **Mitä erityisherkkyyttä on?**
2. **Miten erityisherkkyyden ominaispiirteet ilmenevät lapsen käyttäytymisessä, erityisesti ryhmätilanteissa?**

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, joka toteutetaan kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on esitellä olemassa olevaa teoriaa ja kehittää sitä sekä rakentaa myös uutta teoriaa. Tavoitteena on rakentaa kokonaiskuva tietystä asiakokonaisuudesta. (Salminen 2011, 3.) Kirjallisuuskatsaus on menetelmä, jolla tunnistetaan, arvioidaan ja tiivistetään tutkijoiden valmiina oleva julkaistu tutkimusaineisto. Katsaus perustuu näiden pohjalta tehtyihin johtopäätöksiin. (Salminen emt., 5.) Tavoitteena on, että aiheeseen liittyvät teoriat saataisiin ”keskustelemaan” keskenään, jolloin kirjoittaja voi osoittaa tieteellistä pohdintakykyään (Kananen 2017, 73). Aiheen käsittelyyn valitsin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen, jonka tarkoituksena on Salmisen (2011) mukaan ilman tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä rajauksia tutkia laajaa aineistoa ja pyrkiä kuvaamaan ilmiötä laaja-alaisesti sekä tarvittaessa luokitella tutkittavan ilmiön ominaisuuksia (Salminen 2011, 6). Kirjoittaja voi näin myös osoittaa, että hänellä on vahva ymmärrys kyseessä olevasta aiheesta (Denney & Tewksbury 2012, 2).

Tutkimukseni lähteenä käytän tietokirjallisuutta ja tieteellisiä artikkeleita. Sajavaaran (2010) mukaan tutkimuksen teossa on pyrittävä lähdekriittisyyteen (Sajavaara 2010, 113) ja sen vuoksi pyrin hyödyntämään tutkimuksessani 2000-luvulla julkaistuja tutkimusartikkeleita erityisherkkyydestä sekä tietokirjallisuutta temperamentista, herkkyydestä ja lapsen sosiaalisuudesta. Suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta erityisherkkyydestä on tällä hetkellä vielä rajallisesti. Aiheesta on kirjoitettu paljon populaarikirjoituksia, jotka antoivat suuntaa aiheen tarkasteluun, mutta lähteenä käytettäessä on tärkeää löytää alkuperäislähde ja antaa arvo tutkimuksen ja työn tehneelle tutkijalle (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Tutkimusartikkeleita olen etsinyt Oula-Finna-, EBSCO- sekä ProQuest- tietokannoista. Tiedonhaussa olen käyttänyt hakusanoina muun muassa ”erityisherkkyyttä”, ”erityisherkkä”,

”sensitiivisyys”, ”herkkyys”, ”highly sensitive person”, ”sensory processing sensitivity” ja ”temperament”.

Tutkimuksessani käytän termejä päiväkotiki, varhaiskasvatus sekä päiväkotiki-ikäinen lapsi. Termejä ”päiväkotiki” ja ”varhaiskasvatus” käytetään tutkimuksessa synonyymeinä, sillä päiväkodeissa tapahtuvaa toimintaa ohjaa varhaiskasvatuslaki ja sen asetus, eli toiminta on näin ollen varhaiskasvatusta. ”Päiväkotiki-ikäinen lapsi” puolestaan on varhaiskasvatukseen osallistuva lapsi eli 0-6-vuotias lapsi. Termit ”varhaiskasvattaja” ja ”kasvattaja” kuvaavat tutkimuksessani varhaiskasvatuksessa työtä tekevää aikuista, riippumatta hänen koulutustaustastaan.

Kandidaatintutkielmani alussa perehdyn temperamentin käsitteeseen, jonka osana erityisherkyys nähdään. Sen jälkeen tarkastelen herkkyyden ja erityisherkkyyden käsitteitä. Lopussa käsittelen lapsen sosiaalisia taitoja ja varhaiskasvatuksen ryhmätilanteita sekä sitä, kuinka erityisherkkä lapsi näyttäytyy varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa. Tutkielman johtopäätöksissä kokoon esiteltyjä aiheita yhteen ja pohdinnassa nostan esille aiheita jatkotutkimuksille.

3 Temperamentti

Keltikangas-Järvinen (2010) määrittelee temperamentin ihmisen synnynnäiseksi valmiudeksi reagoida tietyllä tavalla ympäristön ärsykkeisiin ja toimia tietyllä tyylillä. Se on taipumus, joka vaikuttaa siihen, minkälaiset ympäristön ärsykkeet herättävät ihmisen mielenkiinnon ja mitkä hän ohittaa, miten voimakkaasti ja millä tavalla hän reagoi sekä minkälaiset asiat hän kokee palkitsevina, mitkä rankaisuina. (Keltikangas-Järvinen 2010, 30.) Temperamentti on siis synnynnäinen pysyvä yksilöllinen ominaisuus, jolla on vahva geneettinen ja neurobiologinen pohja (Mervielde & De Pauw 2012, 21). Temperamentin voidaan sanoa vastaavan kysymykseen ”kuinka”, eli siihen, miten ihminen tekee sen, mitä hän tekee (Keltikangas-Järvinen 2004, 37). Temperamentti tekee meistä yksilöitä, ei niinkään persoonallisuutemme. Persoonallisuus on kulttuurin muovaama ja muodostuu osittain kasvatuksen kautta (Keltikangas-Järvinen 2010, 30.), kun taas temperamentti piirteet ilmaantuvat varhain, jo ennen kuin ympäristö on ehtinyt vaikuttaa niihin (Keltikangas-Järvinen 2004, 36).

Ihmisten kuvailemisessa käytetään temperamentti piirteitä, sillä temperamentti viittaa ihmisten välisiin eroihin ja siksi se myös ”näkyvät”. Voimme kertoa ihmisen olevan vilkas, seurallinen, rauhallinen, levoton, ujo, ärtyisä, sinnikäs. Ne kuvaavat hänen käyttäytymistyyliään, joka näkyy ulospäin. Arkikielessä sanotaan, että joku on ”temperamenttinen”, ja sillä yleensä tarkoitetaan impulsiivista ja räiskähtelevää ihmistä. Tämä ei kuitenkaan yksistään ole temperamenttia, vaan myös rauhallisuus ja pidättäväisyys ovat temperamentti piirteitä. (Keltikangas-Järvinen 2004, 39–40.) Temperamentti itsessään ei ole hyvä tai huono. Se voi kuitenkin olla ympäristöön nähden sopiva tai epäsopiva, helppo tai haastava. (Satri 2014, 42.) Temperamentti saa merkityksensä aina jossain kontekstissa, joka asettaa tiettyjä odotuksia, joihin temperamentti sitten sopii tai ei sovi (Keltikangas-Järvinen 2004, 40).

Yksittäiset temperamentin piirteet eivät suoraa johda tietynlaiseen käyttäytymiseen tai persoonallisuuteen. Ihmisen kokemukset yhdessä hänen perimänsä kanssa vaikuttavat siihen, millainen hänestä tulee. (Kagan 2012, 70.) Persoonallisuus kehittyy temperamentin pohjalta yhdessä vuorovaikutuksessa ympäristön ja siihen kuuluvien ihmisten kanssa (Satri 2014, 42). Ympäristö ja sen toiminta, johon myös vanhempien toiminta voidaan laskea mukaan, voi joko vahvistaa ja häivyttää temperamentin piirteitä (Bates, Shermerhorn & Petersen 432; Viljamaa 2013, 12). Jos lapsi on perinyt aktiivisilta vanhemmiltaan aktiivisuuden ja puhuu helposti kovalla äänellä ja tekee asiat vauhdikkaasti. Kun jokainen perheessä toimii näin, ei hiljainen ääni kuulu ja ympäristö vahvistaa joitakin temperamentin piirteitä. Toisaalta, syntyjään ujo

lapsi voi oppia vanhemmiltaan sosiaalisia taitoja ja näin ympäristö häivyttää luontaisen temperamentinpiirteitä. (Viljamaa 2013, 12.) Ympäristö pyrkii tekemään temperamentiltaan erilaisista ihmisistä käytökseltään, arvomaailmaltaan ja tavoitteiltaan samankaltaisia, jotta he tulisivat toimeen keskenään. Tämän pohjalta kasvatus tähtää samanlaisuuden kasvattamiseen, siitä huolimatta, miten paljon yksilöllisyyttä eri kasvatusohjelmissa korostetaankin. Lapsia ohjataan toimimaan samalla tavalla ja sisäistämään samat elämisen mallit. Temperamentin kannalta kasvatus tarkoittaa keskiarvoon pyrkimistä ääripäät tukahduttaen. (Keltikangas-Järvinen 2004, 40.)

Temperamenttipiirteet ovat pysyviä, mutta niiden ilmiasussa tapahtuu muutoksia iän myötä sekä biologisen että psyykkisen kypsymisen aikaansaamina. Kulttuurin ja ympäristön odotukset alkavat vaikuttaa siihen, miten ihminen ilmaisee temperamenttiansa, vaikka pohjalla oleva temperamentti ei muutukaan. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että vain pikkulasten kohdalla voidaan puhua todellisesta temperamentista ja temperamentin ilmiasu myöhemmin on niin monin tavoin ympäristön muokkaama, että voidaan puhua vain temperamenttipohjaisista persoonallisuudenpiirteistä. (Keltikangas-Järvinen 2004, 43–44.)

3.1 Lasten temperamentti Kaganin teorian mukaan

Tutkielmani käsittelee erityisherkkyyttä herkkyyden osana ja temperamentin piirteenä varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa. Temperamentin kuvaamiseen valitsin Kaganin sosiaalisen inhibition eli sosiaalisen estyneisyyden teoria lasten temperamentista, sillä se käsittelee lasten käyttäytymistä sosiaalisissa tilanteissa temperamenttinsa pohjalta. Kaganin (2004) teorian mukaan temperamentin lähtökohtana on inhibitio eli estyneisyys. Ihmisen perustemperamentti ilmenee teorian mukaan siinä, miten hän suhtautuu uusiin ihmisiin ja uusiin tilanteisiin. Ensireaktio uutta kohdatessa on joko aktiivisuus tai epämukavuus. (Kagan & Snidman 2004, 42; Keltikangas-Järvinen 2004, 94)

Kaganin teorian mukaan ihmiset voidaan jaotella inhibition eli estyneisyyden kahteen luokkaan; estyneisiin ja ei-estyneisiin eli ulospäinsuuntautuneisiin. Tämä temperamenttipiirre ei muodosta jatkumoa, jonka toisessa päässä ovat estyneet ja toisessa päässä ei-estyneet ja ääripäiden välillä olevilla olisi piirrettä vain jossain määrin, vaan Kaganin mukaan piirre muodostaa kaksi luokkaa, kaksi erillistä ryhmää. Jaottelun mukaan estyneet lapset ovat kaikkiaan erilaisia kuin ei-estyneet eli he eroavat toisistaan muidenkin kuin vain estyneisyyden suhteen. Reagointitapa, estynyt tai ei-estynyt, viittaa lapsen ensimmäiseen reaktioon

tuntemattomissa tilanteissa. Vieras ihminen tai uusi tilanne herättää stressireaktion ja tähän stressiin lapset reagoivat eri tavalla. Herkkä lapsi, jolla on estynyt temperamentti, reagoi stressireaktiolla, kun taas lapsi, joka samalaisessa tilanteessa on puhelias ja mahdollisimman vähän pelokas, omaa ei-estyneen temperamentin. Erot temperamenttien välillä tulevat esiin kahden ja kolmen ikävuoden paikkeilla. (Kagan & Snidman 2004, 51–56; Keltikangas-Järvinen 2010, 97–98)

3.2 Temperamentin vaikutus lapsen käyttäytymiseen sosiaalisissa tilanteissa

Temperamentti vaikuttaa siihen, miten lapsi suhtautuu saamaansa kasvatukseen ja miten hänen kokee sekä millaista kasvatusta lapsi saa (Keltikangas-Järvinen 2010, 31). Esimerkiksi negatiiviset temperamentin piirteet, kuten vahva emotionaalinen reaktiivisuus, voi saada vanhemmissa esiin vastavuoroisen käyttäytymisen (viha, pelko tai ahdistus) tai korvaavan käyttäytymisen (rauhottaminen ja suojelu) (Bates, Schermerhorn & Petersen 2012, 426). Vilkas lapsi saa osakseen enemmän kieltoja, kuin rauhallinen ja hiljainen lapsi. Tämä luonnollisesti vaikuttaa myös lapsen persoonallisuuden kehitykseen (Keltikangas-Järvinen 2010, 31) Pohjan tasapainoiselle kehitykselle luovat kasvattajien reaktiot, kokeeko ihminen olevansa etupäässä oikeanlainen, vai nähdäänkö hänet vaikeana (Satri 2014, 42).

Aktiivinen lapsi, joka on sosiaalinen temperamentiltaan, rakentaa itse itselleen ison määrän vuorovaikutustapahtumia. Ongelmia voi seurata silloin, kun hän on pieni ja sosiaaliset taidot eivät vielä riitä jatkuvien vuorovaikutustilanteiden hallintaan. Tällöin seurauksena voi olla frustraatio; kaikki kiva leikki päättyy kieltoihin. Tämän kaltainen lapsi tarvitsee sekä ohjausta että ennakoivaa rauhoittamista. Kontaktien määrää tulee rajoittaa sellaiseksi, että vuorovaikutusta on vain niin paljon kuin hän sitä sietää. Lapsella ei vielä itsellään ole kykyä vetäytyä pois rauhoittumaan vaan aikuisen on tultava väliin ja rauhoitettava lapsi. (Keltikangas-Järvinen 2012, 60.)

Monista sosiaalisista tilanteista voi seurata myös frustraatio. Tämä johtuu siitä, että lapsen elämässä on enemmän tilanteita kuin sosiaalista taitoja. Frustraatiosta voi seurata aggressio, ja lapsen temperamentti vaikuttaa siihen, mistä asioista ja miten helposti lapselle tulee frustraatio. Pettymystilanteissa torumista tai moittimista paremmin toimii ennakointi. Sosiaalisia tilanteita mietitään etukäteen ja arvioidaan, miten moneen aktiviteettiin lapsi on päivän mittaan valmis ja kuinka kauan hän jaksaa olla muiden kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 60.)

Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan temperamentiltaan vaikea lapsi saa päiväkodissa huonompaa hoitoa, kuin temperamentiltaan helppo lapsi. Varhaiskasvattajien on vaikea vastata isossa lapsiryhmässä helposti ärtyvän ja hitaasti sopeutuvan lapsen odotuksiin. Päiväkotiin mennessään lapsen olisi hyvä osata alkeelliset itsehallintaidot ja käytöksen kontrollin taidot ja välttävät puhetaidot, sillä ryhmässä heidän on vaikea oppia itsehillintää. Tämän lisäksi temperamentiltaan haastavan lapsen ja päiväkodin henkilökunnan välille kehittyy huonompi vuorovaikutus kuin joustavammalla temperamentilla varustetuille lapsille. Kun kasvattaja pystyy ymmärtämään lasta ja hänen tarpeitaan, hän pystyy ohjaamaan lasta paremmin. Ongelmat vähenevät ja kasvattaja kokee itsensä hyväksi kasvattajaksi ja sen vuoksi pitää lapsesta entistä enemmän. Tämä malli on yhteistä kaikille kasvattajille, niin vanhemmille kuin varhaiskasvattajillekin. (Keltikangas-Järvinen 2012, 95–97.)

4 Herkkyys

Erityisherkkyyden ominaispiirteitä ymmärtääkseen on hyvä tarkastella myös herkkyyden käsitettä. Ihmiset eroavat siinä, miten tarkasti aistimme toimivat ja miten pieniin ärsykkeisiin reagoimme. Reagoimisen skaala on suurempi kuin yleensä ajatellaan; toinen jäätyy tilanteessa, eikä pysty toimimaan, toinen raivostuu ja kiehuu. (Mattila 2014,11.) Mattila (2014) puhuu aistierkkyydestä, joka on alttiutta reagoida vahvasti pieniin ja lähes tiedostamattomiin ärsykkeisiin. Arvioiden mukaan jopa kahdellakymmenellä prosentilla ihmisistä on tavallista reagoivampi vegetatiivinen hermosto. Korostunut sensitiivisyys on biologista eikä se ole muunnettavissa. (Mattila emt. 11–12.)

Herkkyyttä on tutkittu monilla käsitteillä. Puhutaan mm. temperamentin sensitiivisyydestä, ujoudesta, estyneisyydestä tai reaktiivisuudesta. Kaikkien kuvausten taustalla on kuitenkin tahdosta riippumattoman hermoston reagoitierkkyyys. (Satri 2014, 18.) Kämäräisen (2015) mielestä herkkyys on perinnöllinen ominaisuus yksilössä, joka aktivoituu ihmissuhteissa ja yhteiskuntaelämässä (Kämäräinen 2015,136). Vaikka herkkyydellä on biologinen perusta, ympäristö ja kasvatus vaikuttavat kuitenkin osaltaan siihen, millaiseksi ihminen ja hänen persoonallisuutensa kehittyvät. Herkkyyden voidaan sanoa olevan osa temperamenttia. (Satri 2014, 17–18.)

Pluess (2018), Assary, Lionetti, Lester, Krahpohl, Aron & Aron ovat tutkimuksissaan ympäristöherkkyydestä (environmental sensitivity) pystyneet tunnistamaan kolme herkkyyden luokkaa. Luokittelu osoittaa herkkyyden ympäristön vaikutteille ja tutkimukset ovat osoittaneet lasten ja nuorten eroavan olennaisesti aikuisista tämän suhteen. (Pluess, Assary, Lionetti, Lester, Krapohl, Aron & Aron 2018, 65–68.) Aron (2013) tuo lisäksi esiin teoksensa saatesanoissa tutkimuksen alla olevia herkkyydelle läheisiä käsitteitä, kuten biologinen herkkyys ympäristölle (biological sensitivity to context), differentiaalinen vastaanottavuus (differential susceptibility) ja herkkyyden suuntaaminen (orienting sensitivity) (Aron 2013, 11).

Satri (2014) kuvaa herkkyyden perustan olevan hermojärjestelmän herkässä reagoitavuudessa. Herkkyys eli sensitiivisyys on näin ollen synnynnäinen psykofyysinen ominaisuus. Herkkä ihminen on erityisen herkkä ympäristölleen ja sen ärsykeille, ja prosessoii niitä syvällisellä tavalla, osittain tiedostamattomasti tai puolitetöisesti. Vaikka herkkyydellä on biologinen perusta, ympäristö ja kasvatus vaikuttavat kuitenkin osaltaan siihen, millaiseksi ihminen ja

hänen persoonallisuutensa kehittyvät. Herkkyyden voidaan sanoa olevan osa temperamenttia. (Satri 2014, 17–18.)

Keltikangas-Järvinen (2012) tuo esiin, että lasten välillä on eroja siinä, miten reaktiivisia he ovat ympäristön aistimuksille, kuten kosketukselle, äänille, tuoksuille ja mauille. Osa lapsista on näiden suhteen ylireaktiivisia ja osa alireaktiivisia. Ylireaktiivisille lapsille on tyypillistä reagoida voimakkaasti jo hyvin pieniin ärsykkeisiin. Heille päiväkodin normaali melu voi olla liikaa ja he havahtuvat pienimästäkin äänestä. Ylireaktiiviset lapset tulevat melussa oppimiskyvyttömiksi, sillä heidän kaikki energiansa menee melun sietämiseen. Temperamentin kielellä Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan puhuttaisiin tällöin korkeasta sensitiivisyydestä. Ruokailutilanteissa sensitiivinen tai ylireaktiivinen lapsi ei yksinkertaisesti saa nieltyä voimakkaan makuisia tai tuoksuisia ruokia. Kasvattajaa auttaa, kun hän ymmärtää, ettei kyse ole tottelemattomuudesta, vaan synnynnäisestä inhosta voimakkaita aistikokemuksia kohtaan. Joustamattomuuden sijaan lapsia tulisi auttaa etsimään sopivaa miedomman makuista ruokaa ja luottaa siihen, että iän myötä tilanne muuttuu. Alireagoiva lapsi taasen tarvitsee normaalia voimakkaamman ärsykkeen ennen kuin heidän tarkkaavaisuutensa kiinnittyy. Temperamentin kielellä puhutaan matalasta sensitiivisyydestä. Lapsi ikään kuin vetäytyy ryhmässä sivuun omiin maailmoihinsa. Alireaktiiviset lapset tarvitsevat paljon henkilökohtaista ohjausta oppiakseen, kuinka suhtautua toisiin lapsiin ja sekä kuinka tulkita heidän reaktioitaan. Tämä ei onnistu isossa ryhmässä, jossa kasvattaja voi kiinnittää huomiota vain osaan vetäytyvän lapsen reaktioista. (Keltikangas-Järvinen 2012, 159–160.)

Satri (2014) tuo esiin, että kaikki herkät eivät ole ujoja eivätkä sisäänpäin kääntyneitä, vaan osa herkistä ihmisistä on hyvinkin vilkkaita, eloisia, aktiivisia ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen suuntautuneita (Satri 2014, 18). Vaikka herkät ihmiset kykenevät jäsentämään asioita tehokkaasti mielessään, muutostilanteissa he tarvitsevat sisäistä sopeutumisaikaa (Satri emt, 21). Herkät ihmiset huomaavat muutokset ympäristössään sekä ihmisissä. He pystyvät yksityiskohtaisesti kertomaan, mitä kullakin oli päällään tai millainen tunnelma oli. Herkkien ihmisten aistielimet eivät ole muita parempia, vaan heidän aivonsa ja hermostonsa prosessoivat aistiärsykeitä arkielämän kannalta liian tarkasti. Aistiherkkyydessä painottuvat keskeiset aistit näkö ja kuulo. Näin ollen ihminen voi olla herkkä äänille ja melulle tai visuaalisille ärsykeille kuten valoille ja väreille. Sensitiivinen ihminen on tarkka siitä, kuinka lähellä tai etäällä asiat ovat fyysisesti. Osa herkistä lapsista ei yksinkertaisesti halua, että muut kuin lähimmät ihmiset koskettavat heitä. (Satri emt, 23.)

Satri (2014) mukaan psyykkisesti herkkä ihminen järkyttyy kaikesta väkivallasta ja raakuudesta. Kaikki herkät ihmiset eivät kuitenkaan ole tällaisia. Osalle fiktiiviset tapahtumat eivät aiheuta mielipahaa, kun taas tosielämässä tapahtuvat tilanteet voivat olla vaikeampia kestää ja median kautta välittyvät onnettomuus- tai rikosuutiset järkyttävät ja saavat heidät eläytymään tapahtumiin ja niiden kohteina olleisiin ihmisiin. Kykyä havaita vuorovaikutukseen liittyviä yksityiskohtia tarkasti ja niistä tehtyä päätelmiä kutsutaan sosiaalisesti herkkyydeksi. Sosiaalisesti herkkä ihminen tunnistaa yhdellä silmäyksellä, millainen päivä toisella ihmisellä on ja miten hän voi tehdä toisten olon mukavaksi. Herkät ihmiset ovat intuitiivisia ja sosiaalisesti herkkä ihminen myös lukee hyvin tarkasti toisten ilmeitä ja muuta sanatonta viestintää. (Satri 2014, 23–25.) Herkkien ja vähemmän herkkien välisessä vuorovaikutuksessa voi syntyä myös ilmaisu- ja tulkintaeroja. Tämä johtuu siitä, millä syvällisyydellä he käsittelevät asioita ja miten herkästi he reagoivat niihin. Äänenpaino, -sävy ja ilmaisutapa vaikuttavat kaikki lopulliseen tulkintaan. (Satri 2015, 46.)

Satrin (2014) mukaan herkät ihmiset imevät ympäristöstään valtavan määrän ärsykejä ja heidän hermojärjestelmänsä siirtyy ylikierroksille helposti sellaisistakin asioista, jotka ovat mukavaa ajanvietettä useimmille. Tekeminen itsessään ei ole epämiellyttävää, mutta virikkeiden määrä ja aistiärsykkeet kuormittavat ja väsyttävät herkkää ihmistä. Sosiaaliset suhteet voivat aiheuttaa myös samankaltaista kuormittavuutta. Herkille ihmisille on tyypillistä vetäytyä välillä syrjään. Yksinolo auttaa säätelemään kuormittumista. Samoin herkkä lapsi saattaa vetäytyä syrjään leikistä jäsentelemään havaintojaan. Hetken yksinolon aikana asiat järjestyvät herkän ihmisen sisällä ja sen jälkeen hän on valmis vastaanottamaan uutta informaatiota. (Satri 2014, 26–27.)

Herkät ihmiset ovat herkkiä myös tunteiltaan (Mattila 2014, 22) ja heillä on luonnostaan voimakkaat tunteet, jotka saattavat ulkopuolisesta vaikuttaa jopa liiallisen intensiivisiltä, mutta jotka ovat herkille ihmisille voimakkuudeltaan normaaleja (Satri 2014, 29). Satrin (2014) mukaan tunneherkkyys yhdistyy herkkyyteen sekä positiiviselle että negatiiviselle palautteelle. Palaute herättää nopean tunnereaktion ja määrittää esimerkiksi uudessa harrastuksessa, alkaako herkkä lapsi inhota sitä, vai pystyykö hän nauttimaan siitä aikuisen kannustamana. Yleensä hienovarainen kritiikki riittää, sillä herkät ihmiset ovat hyviä poimimaan vihjeitä ja antavat itselleen palautetta. (Satri emt, 29–30.) Sekä Satri (2014) että Mattila (2014) toteavat herkkien ihmisten reagoititavan voivan olla vaikea ymmärtää, sillä niin paljon reaktioista ja niiden syistä jää näkymättömiin. Herkkien ihmisten voi olla vaikea puolustaa itseään esimerkiksi toisten kiusatessa häntä. Lisäksi he syyllistyvät helposti. (Satri 2014, 31; Mattila 2014, 14)

Ylikuormittuneena reagointi voi ulkopuolisesta vaikuttaa äkkipikaiselta ja impulsiiviselta. Hallitsemattoman reagoinnin myötä herkkä ihminen kokee menettäneensä yhteyden sisimpäänsä ja toimineensa tavalla, jota hän häpeää myöhemmin (Manninen 1999, 35; Satri 2014, 31)

Sensitiiviset eli herkät lapset ovat Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan haavoittuvia olosuhteissa, joissa tilanteita ei voida muokata juuri heille sopiviksi eikä heidän erityislaatuaan näin ollen voida ottaa huomioon. Ryhmätilanteissa on pakko odottaa kaikilta suurin piirtein samantasoista tarkkaavaisuutta ja reagoitavuutta. Eri tavoin toimivia lapsia aletaan helposti pitää poikkeavina, vaikka lapsi itsessään ei ole poikkeava, vaan ympäristö ja sen asettamat vaatimukset ovat. Ympäristö vaatii sinänsä normaalilta lapselta liikaa tai hänen yksilöllisyytensä kannalta vääriä asioita. (Keltikangas-Järvinen 2012, 160.) Keltikangas-Järvinen (2012) tuo esiin, että päiväkodeissa on nähtävissä vaikeus ymmärtää erilaisuutta. Hänen mukaansa pieni poikkeavuus keskiarvosta herättää huolen alkavasta häiriöstä ja vaikka taustalla on hyvä tarkoitus, varhaisen puuttumisen ajatus, sen seurauksena lapsen jatkuva observointi ei lisää suvaitsevaisuutta ja lapsen ymmärtämistä. Päinvastoin se herkistää näkemään ongelmia siinäkin, missä niitä ei ole. Usein on myös epäselvää, mikä olisi oikea keino ratkaista ongelma. Näin ollen hyvää tarkoittava puuttuminen johtaa ainoastaan lapsen leimaamiseen ongelmaiseksi. (Keltikangas-Järvinen emt, 160–161.)

5 Erityisherkkyyys

Erityisherkkyyys on synnynnäinen temperamenttityyppi (Heiskanen 2016, 14) eli synnynnäinen kyky tehdä yksityiskohtaisia huomioita ympäristöstään ja punnita jokainen tilanne tarkkaan ennen toimintaa (Aron 2015, 32). Varhaisessa tutkimuksessa temperamentin määritelmien kautta erityisherkkyydelle tyypillinen piirre, tarve pysähtyä tarkastelemaan ennen toimintaa, tulkittiin ujoudeksi, introversioksi eli sisäänpäin suuntautuneisuudeksi, estoisuudeksi, arkuudeksi tai peloksi. Vaikka erityisherkillä voi olla näitä piirteitä, ne eivät yksinään anna kattavaa määritelmää erityisherkkyydestä ja sen todellisesta olemuksesta. (Aron emt, 10.)

Erityisherkkyydestä käytetään tutkimuskirjallisuudessa myös nimitystä ”aisti- ja tunneherkkyyys” (SPS, sensory processing sensitivity). Erityisherkkyyttä ei pidä sekoittaa aistitiedon käsittelyn häiriöihin (SPD, sensory processing disorder) tai sensorisen integraation häiriöihin (SID, sensory integration disorder) (Aron 2015, 10), jossa häiriöstä kärsivillä on hitautta oppimisessa tai se voi ilmetä ongelmakäyttäytymisenä. Ihmisellä, jolla on sensorisen integraation häiriö, saattaa olla kielellisiä viivästymiä ja ongelmia liikkumisen suhteen (kömpelyys, liikkuminen ei ole hallittua tai sujuvaa). (Ayres 2008, 34–36.) Tämän sijaan erityisherkkyyys on temperamentin piirre eikä sairaus tai oireyhtymä (Boterberg & Warreyn 2016, 81).

Aron (2013) määrittelee erityisherkkyyden virittyneisyyden mukaan sekä ihmisten hermoston toiminnan eroissa heidän ollessaan virittyneitä. Erityisherkkä ihminen havaitsee ärsykyitä, joita muut eivät havaitse. Hänellä ei ole tarkempia aisteja, vaan ärsykkeiden käsittely on syvällisempää. Aistitiedon kerääminen ja käsittely tapahtuu osittain tai kokonaan tiedostamatta ja voi johtaa ylivirittäytymiseen, jolloin ihminen uupuu ja kokee menettävänsä tilanteen hallinnan. Ärsykeille herkempiä on noin 15-20 prosenttia yksilöistä. (Aron 2013, 36–37.)

Yhdeksi herkkyyden syitä selittäväksi tekijäksi voidaan nimetä eroavaisuus herkkien ihmisten käyttäytymistä säätelevän järjestelmän toiminnassa. Herkillä ihmisillä välttämiskäyttäytymisen järjestelmän (BIS-järjestelmä eli Behavioral Inhibition System) poikkeuksellisen aktiivinen toiminta aiheuttaa sen, että heillä on voimakas tarve pysähtyä tarkastelemaan jokaista tilannetta huolella. BIS- järjestelmä on kaikkien ihmisten aivoissa, mutta herkillä ihmisillä sen oletetaan olevan erityisen voimakas ja aktiivinen. (Aron 2015, 44–45.) Aron (2015) nimittää tätä järjestelmää varmistusjärjestelmäksi (pause-to-check system), sillä sen tarkoitus on tutkia tilannetta ja verrata sitä ihmisen aikaisempiin kokemuksiin. Tämän lyhyen tarkastelun

perusteella ihminen päättää eteneekö hän vai ei. Ympärillä olevan informaation määrä on suuri ja sen vuoksi erityisherkillä ihmisellä tarve pysähtyä tarkastelemaan jokaista tilannetta on niin voimakas. Ihmisillä, joiden BIS-järjestelmä ei ole yhtä aktiivinen ja he ovat näin ollen vähemmän herkkiä, on voimakkaampi lähestymiskäyttäytymisen järjestelmä (BAS-järjestelmä eli Behavioral Activation System). Aron (2015) nimittää tätä tavoittelujärjestelmäksi (go-for-it system). Aktiivisempi BAS-järjestelmä tekee ihmisistä uteliaita ja se saa ihmiset kokeilemaan uusia asioita ja tavoittelemaan hyviä päämääriä elämässään. (Aron emt., 45.)

Sylvi-Sanni Manninen on yksi suomalaisista herkkyytutkijoista. Hänen tutkimuksessaan väri- ja muoto -ihmisistä on väri-ihmisissä nähtävissä yhteneväisyyksiä Aronin (2013 ja 2015) erityisherkkyyden käsitteen kanssa. Manninen (1999) kuvailee väri-ihmisiä myös yliherkkinä ihmiset heidän reaktioherkkyytensä vuoksi. Hänen mukaansa erityisesti lapsena ihminen kokee voimakkaasti ympäristön pienetkin asiat, joita muut eivät edes huomaa, ja lapsina väri-ihmisiä kuvataan ujoiksi, estyneiksi, hiljaisiksi ja yksin puuhasteleviksi. (Manninen 1999, 17–18, 20–21)

5.1 EVÄS

Aron (2015) on täsmentänyt erityisherkkyyden määritelmää ja kuvaa sitä neljän herkkyyteen vaikuttavan osa-alueen kautta. Osa-alueiden lyhenne EVÄS toimii muistisääntönä emotionaalaisesta reaktiokyvystä sekä empatiasta, vivahteiden vaistoamisesta, ärsykkeiden liiallisuudesta ja syvällisestä käsittelystä. Aronin (2015) mukaan erityisherkkä ihminen täyttää jokaisen näistä neljästä tunnuspiirteestä. (Aron 2015, 11.) Erityisherkkyyden vaikuttaa niin laajasti ihmisen olemukseen ja kokemuksiin, että Heiskasen (2016) mukaan voidaan puhua ominaislaadusta (Heiskanen 2016, 14). Seuraavaksi esittelen erityisherkkyyden eri osa-alueet käyttämällä esimerkkeinä piirteiden ilmenemistä erityisesti lapsilla.

Aronin (2015) mukaan emotionaalinen reaktiokyky kytkeytyy asioiden syvälliseen käsittelyyn. Tunteet auttavat meitä painamaan asioita mieleen ja kertovat, mihin on syytä kiinnittää huomiota ja mitä kannattaa opetella. Lapsilla luontainen empatiakyky auttaa heitä toimimaan sosiaalisissa tilanteissa. Herkät lapset reagoivat sekä myönteisiin kokemuksiin, iloon, riemuun tai rakkauteen, että kielteisiin kokemuksiin, suruun ja pettymykseen, muita voimakkaammin ja tuntevat niitä muita voimakkaammin. Erityisherkillä on havaittu muita enemmän toimintaa empatiaan yhteydessä olevilla aivojen alueilla. Kun erityisherkkä empatia yhdistetään voimakkaaseen tunnekokemukseen, seuraa myötäelämisen taito. Lapsi tuntee syvästi, itkee

herkästi, reagoi voimakkaasti pieneenkin virheeseen ja tavoittelee täydellisyyttä ja vaistoaa muiden ihmisten ajatuksia ja tunteita. (Aron 2015, 14–15, 35.)

Vivahteiden vaistoaminen erityisherkkyydessä tarkoittaa Aronin (2015) mukaan kykyä huomata pieniä muutoksia ihmisissä tai paikoissa, ihmisten äänenpainoissa tai ilmeissä. Vivahteiden vaistoaminen on ikään kuin erillinen aisti, joka on seurausta ajattelun ja tuntemisen korkeamman asteen työstämisestä ja erojen hienojakoisesta prosessoinnista. Tämä herkkyys voi auttaa lasta vaistoamaan, mitä muut ihmiset häneltä haluavat. Ylivirittäytyneenä lapsi voi kuitenkin menettää tarkkaavaisuutensa. (Aron 2015, 16.)

Aron (2015) tuo esiin, että ärsykkeiden liiallisuus ja se, että ihminen prosessoi havaintojaan muita perusteellisemmin, voi johtaa sekä henkiseen että fyysiseen uupumiseen. Lapsilla uusia asioita tulee vastaan useasti ja vanhemmat haluavat tutustuttaa lapsiaan uusiin tilanteisiin. Tämä voi johtaa ylivirittäytymiseen ja stressaantumiseen sekä väsymykseen (Aron 2015, 12–13.), ja lapsi voi vaikuttaa yliherkältä (Aron emt, 33). Erityisherkillä lapsilla on enemmän uniongelmia ja syömiseen liittyviä ongelmia (Boterberg & Warreyn 2016, 84). Ylivirittäytyminen saattaa Aronin (2015) mukaan ilmetä nukahtamis- tai heräämisvaikeuksina jännittävien päivien jälkeen tai yllättävinä kohtauksina lomamatkoilla tai huviretkillä. Lapset saattavat valittaa kuumuutta tai kylmyyttä, kutittavia vaatteita ja kovat äänet näyttävät aiheuttavan heille lähes fyysistä kipua. Erityisherkillä lapset tarvitsevat tällöin lepoa ja hiljaista leikkiaikaa. (Aron 2015, 12–13.) Myös Manninen (1999) kuvaa herkillä väri-ihmisillä olevan ajoittain tarve olla yksin ja kuunnella sisintänsä. He tarvitsevat tilaa hiljaiseen omien mieltymystensä mukaiseen puuhasteluun. (Manninen 1999, 31–32.)

Erityisherkkyyden tunnuspiirteiden yhteisenä nimittäjänä on Aronin (2015) mukaan syvälinen käsittely. Lasten kohdalla vanhemmat huomaavat ensimmäiseksi lastensa alttiuden ylivirittäytyä ja havaita vivahteita. Läpikotainen prosessointi voi olla tiedostamatonta ja voi ilmetä lapsen syvämielteisissä kysymyksissä tai hänen käyttäessään ikäisekseen hienoja sanoja kuultuaan ne vain muutaman kerran aikaisemmin. Piirre voi ilmetä myös päätöksen teon vaikeutena lapsen punnitessa eri mahdollisuuksia tai hitautena lämmentä kohdatessaan uusia ihmisiä tai tilanteita. (Aron 2015, 11, 35.) Hitaasti lämpenevä lapsi näyttää todellisen luonteensa vasta, kun tuntee olonsa turvalliseksi (Viljamaa 2013, 11). Syvälinisestä prosessointikyvystä on olemassa tieteellistä näyttöä. Jagiellowicz (2011) tutkimusryhmineen tutki aikuisten aivotoiminnan vilkkautta toiminnallisen magneettikuvauksen avulla ja osoitti, että erityisherkkien ihmisten aivot käyttivät enemmän osia, jotka suorittavat normaalia

”syvempää” tai yksityiskohtaisempaa prosessointia. (Jagiellowicz, Xiaomeng, Aron, Aron, Guikang, Tingyong & Xuchu 2011; Aron 2015, 11.)

5.2 Erityisherkkyyttä vai ADHD:ta tai autismia?

Erityisherkan ihmisen toiminta voi tietyissä tilanteissa vaikuttaa samankaltaiselta kuin ADHD:n tai autismin oireet. Puustjärvi, Voutilainen & Pihlakoski (2018) määrittelevät ADHD:n aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriöksi (adhd, attention deficit, hyperactivity disorder). ADHD:ssa esiintyy pitkäaikaisia ja toimintakykyä haittaavia vaikeuksia keskittymisessä, aktiivisuuden säätelyssä sekä impulssien hillinnässä. (Puustjärvi, Voutilainen & Pihlakoski 2018, 13.) Barkley (2008) puolestaan määrittelee ADHD:n kehityksellisenä itsehillinnän häiriönä, johon sisältyy ongelmia tarkkaavaisuudessa, impulssikontrollissa ja aktiivisuustasossa. Hän tarkentaa, että käyttäytymisessä ilmenevät ongelmat heijastavat lapsen heikentynyttä tahtoa tai kykyä kontrolloida omaa käytöstään suhteessa ajan kulkuun ja tarkennettuna suhteessa tulevaisuuteen. ADHD-lapsilla on vaikeuksia itsehillinnässä, ennakoinnissa sekä itseorganisoinnissa. Heidän on vaikea pitää mielessään tulevat tavoitteet ja toiminnasta aiheutuvat seuraukset. (Barkley 2008, 35; 41–42.)

ADHD voi ilmetä lasten käyttäytymisessä monella tavalla. Osalla oireet ilmenevät keskittymisvaikeuksina, toisilla ne painottuvat ylivilkkauteen ja impulsiivisuuteen (Puustjärvi et al. 2018, 13). Barkley (2008) antaa esimerkkejä ADHD-lapsista, joilla on vaikea pysyä aloillaan esimerkiksi ruokailutilanteissa, tai joiden liikkuminen paikasta toiseen on enemmän juoksemista kuin kävelyä. Leikkitalanteissa ADHD-lapset saattavat rynnätä keskelle leikkiä huomioimatta mitä muut ovat tekemässä tai kysymättä lupaa liittyä leikkiin. He voivat käyttäytyä aggressiivisesti toisia häiriten. (Barkley emt, 46–47). Aronin (2015) mukaan erityisherkillä ihmisellä voi olla vaikeuksia keskittyä levottomassa ympäristössä. Hän saattaa kiinnittää huomionsa jokaiseen pieneenkin ääneen ja liikkeeseen ja vaikuttaa näin ADD- tai ADHD-tapaukselta. Rauhallisessa ympäristössä erityisherkkä lapsi taasen pystyy keskittymään hyvin, mikä ei tarkkaavaisuushäiriöiseltä lapselta onnistu. (Aron 2015, 252.)

ADHD-lapset voivat reagoida tapahtumiin tunteellisesti. Barkleyn (2008) mukaan ADHD-lapset ovat tunteellisempia kuin muut lapset. He eivät pysty hillitsemään tilanteiden esiin tuomaa ensireaktiota ja eivät näin saa lisää aikaa erotella tunteita tosiasioita. Tämä puolestaan vaikuttaa epäsuotuisasti siihen, kuinka he tekevät päätöksensä ja reagoivat tapahtumiin. Äkkipikainen toiminta saattaa karkottaa muita ja vaikeuttaa sosiaalisia suhteita. (Barkley 2008,

82.) Aronin (2015) mukaan herkät lapset voivat myös olla suorasukaisia, teatraalisia ja voimakastunteisia. Heillä on itsesäätelyn puutetta ja usein he tiedostavat itse kiehumispisteen lähestyvän, mutteivat pysty pysäyttämään reaktiotaan. Tunne tai päänäpintymä ohjaa lasta ja saattaa vieraannuttaa hänet muista ihmisistä. (Aron 2015, 250.)

Aronin (2015) mukaan tällaisten erityisherkkien lasten kanssa tarvitaan rajoja ja ohjausta. Heitä tulee ymmärtää, mutta heitä voidaan pitää myös osittain vastuullisena teoistaan ja heiltä voidaan vaatia itsesäätelyn opettelua. Aron (2015) tuo esiin, että rankaiseminen ei useinkaan ole toimivin tapa, sillä se saattaa saada erityisherkkän lapsen ylivilittymään niin pahasti, että todellinen opetus ei mene perille. Tavallista vaativampien herkkien lasten kanssa nousee esiin kysymys siitä, onko taustalla jokin hoitoa vaativa ongelma. (Aron 2015, 250–251.)

Aron (2015) tuo esiin, että aistien kuormittumista on havaittavissa esimerkiksi autismin kirjon häiriöissä (Aron 2015, 13–14). Kerola, Kujanpää ja Timonen (2009) määrittelevät autismin neurologisena kehityksen häiriöön perustuvana oireyhtymänä, joka ilmenee ja jota arvioidaan käyttäytymisen perusteella. Autismi ilmenee monenlaisina oireyhtyminä, joissa älyllinen ja toiminnallinen taso sekä kapasiteetti vaihtelevat paljon. Autismi kirjon oireyhtymiä yhdistävät ongelmat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, oudot käyttäytymismuodot sekä aistimusten erilaisuus. Oireyhtymän aiheuttamat vaikeudet haittaavat lisäksi laaja-alaisesti lapsen oppimista ja kehittymistä. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 23.) Yhtenevä piirre erityisherkkyyden ja autismi kirjon häiriöiden kanssa liittyy aistien kuormittumiseen. Sensoriset ongelmat yksinään ilman herkkyyden muita osa-alueita voivat aiheuttaa aistien kuormittuessa epämukavuutta. Tällöin se ei siis johdu epätavallisen kehittyneestä tai syvällisestä tiedonkäsittelystä, mikä puolestaan on osa erityisherkkyyden piirteitä. Siinä missä autistin on vaikea päättää mikä havainto on tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää, ja keskittää hän huomionsa sosiaalisissa tilanteissa epäoleelliseen, kuten puhekumppaninsa kenkiin kiinnittää erityisherkkä ihminen puolestaan huomionsa oleelliseen, keskustelukumppaninsa kasvoihin ja muihin sosiaalisen kanssa käymisen kannalta oleellisiin vihjeisiin. (Aron 2015, 13–14.) Sosiaalisissa tilanteissa autistinen lapsi ei näytä katsovan toisia päin ja saattaa vaikuttaa välinpitämättömältä toista ihmistä kohtaan. Osalla lapsista voi olla viivästymiä kielenkehityksessä tai heillä on erikoisia käyttäytymispiirteitä, kuten omaperäistä ääntelyä tai toistavaa käsien tai esineiden heiluttelua, jotka haittaavat ja vaikeuttavat sosiaalista kanssakäymistä. (Kerola et al. 2009, 25.) Lapsi, jolla on jokin autismi kirjon oireyhtymistä, saattaa olla keskittyessään hyvin tietoinen vähäisistä yksityiskohdista, mutta etenkin sosiaalisissa tilanteissa huomioida jotakin täysin toissijaista. (Aron 2015, 13–14)

6 Lapsen sosiaaliset taidot varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa

Varhaiskasvatuslain (540/2018) mukaan varhaiskasvatus on lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa painottuu pedagogiikka. Lain mukaista varhaiskasvatustoimintaa voidaan toteuttaa päiväkodeissa, perhepäivähoidossa tai avoimessa varhaiskasvatustoiminnassa. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 §1-2) Varhaiskasvatusta toteutetaan ryhmämuotoisesti ja valtioneuvoston asetus varhaiskasvatukselle (753/2018) määrittää varhaiskasvatukselle sallitut ryhmäkoot. Tässä tutkimuksessa varhaiskasvatuksen ryhmätilanteita tarkastellaan niiden sosiaalisen luonteen kautta. Ryhmätilanteita tarkastellessa käsitellään lasten sosiaalisia taitoja sekä ryhmän vaikutuksia lapseen.

Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan sosiaalisuus on halua olla ihmisten kanssa ja sosiaalisuudella tarkoitetaan synnynnäistä temperamentin piirrettä, joka selittää sitä, miten tärkeä ihmiselle on muiden ihmisten seura ja miten hän asettaa muiden kanssa yhdessäolon yksinolon edelle (Keltikangas-Järvinen 2012, 49). Ihmisten kyky tulla toimeen toisten ihmisten kanssa voidaan nähdä osana sosiaalista kyvykkyyttä. Sosiaalisen kyvykkyyden lähtökohdat ovat synnynnäisiä, ja näin sidoksissa ihmisen temperamenttiin ja persoonallisuuden piirteisiin. (Kauppila 2011, 23.) Synnynnäiset ominaisuudet eivät kuitenkaan määrää ihmisen sosiaalisten taitojen kehittymistä, sillä ne tulevat oppimalla (Keltikangas-Järvinen 2012, 49).

Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan sosiaalisuus ilmenee lapsella siten, että hän on kiinnostunut toisista ihmisistä ja pyrkii tekemään tuttavuutta heidän kanssaan. Sosiaalinen lapsi saa ympäristöltään sellaista palautetta, joka on edullista hänen kehitykselleen: kehuja, ihastelua ja kannustusta. Keltikangas-Järvinen (2010) kertoo lapsen temperamentin määrittelevän hänen sosiaalisuuttaan, mutta sosiaaliset taidot itsessään tulevat ympäristön ja aikuisten antaman palautteen kautta. Positiivinen ja kannustava palaute sosiaalisissa tilanteissa auttaa lasta oppimaan, kuinka kontaktia toisiin ihmisiin otetaan ja hän saa käsityksen siitä, miten vuorovaikutustilanteet etenevät. Negatiivinen palaute puolestaan ei tue näiden taitojen oppimista ja osoittaa lapselle, että sosiaaliset kontaktit eivät tuo mielihyvää, vaan epäonnistumisen tunteita, etenkin tilanteissa, joissa lapsen sosiaalisuus on jo lähtökohtaisesti matala. (Keltikangas-Järvinen 2010, 37–40.)

Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan sosiaalisuudesta puhuttaessa ujoutta on pidetty tämän vastakohtana. Hän mainitsee tämän kuitenkin olevan virheellinen käsitys, sillä ujous ja

sosiaalisuus ovat kokonaan eri temperamenttipiirteitä, ei toistensa vastakohtia. Ujo ihminen voi olla kiinnostunut toisista ihmisistä ja nauttia toisten ihmisen seurasta, vaikka hän aluksi salpautuu uusissa ja yllättävissä sosiaalisissa tilanteissa ja jännittää niitä. Ujous on inhibitiotemperamenttipiirteen osa, ja tarkoittaa sitä, että ihmisen ensimmäinen reaktio kaikkeen uuteen ja odottamattomaan on varautuneisuus ja vetäytyneisyys. Ihminen vetäytyy ja tarvitsee miettimisaikaa. Kyseessä on ensireaktio, joka menee ohi, kun asia tulee tutuksi ja tuttujen asioiden parissa ihminen saattaa olla puhelias ja vilkas. (Keltikangas-Järvinen 2010, 41–42.)

Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan kasvattajat eivät aina tiedä, miten ujon lapsen kanssa tulisi toimia. Häntä voidaan yrittää pakottaa olemaan rohkea, tai hänet jätetään leikkimään yksin eikä edes ohjata toisten seuraan. Ujo lapsi tarvitsee aikuisen apua löytääkseen sopivat keinot päästä tällaisen kaikissa uusissa tilanteissa toistuvan ensireaktion yli. (Keltikangas-Järvinen 2010, 43–44.) Aikuinen voi olla mukana uusissa tilanteissa alkuun. Lapsen varautuneisuudesta ei tehdä numeroa eikä lasta kiirehditä, vaan maltetaan odottaa, että lapsi osoittaa olevansa valmis osallistumaan. Aikuinen on lapsen tukena niin kauan kuin hän tarvitsee. Lapsi saattaa tarvita aikuisen tukea uusissa tilanteissa lähes kouluikänsä saakka. (Keltikangas-Järvinen emt, 47–48.) Lempeällä kohtelulla ja ankaran kurin välttämällä pelokkaat ja estyneet lapset sisäistävät hyvin ympäristön normit ja tulevat itseohjautuviksi (Keltikangas-Järvinen 2004, 150; Aron 2015, 13).

Sosiaalisia taitoja on mahdollista kehittää kokemuksen ja koulutuksen avulla (Kauppila 2011, 23). Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan aikuisen tehtävä on ohjata lasta sosiaalisissa tilanteissa. Pientä, alle kolmevuotiaan, lasta ei esimerkiksi painosteta osallistumaan, vaan uskotaan valmiuden tulevan, kunhan ikää tulee lisää. Vanhemman lapsen kohdalla tulee miettiä millä keinoilla lapsi saadaan mukaan muiden joukkoon. Ujolle lapselle järjestetään leikkitalanteita, joissa hän kokee, että muiden lasten kanssa leikkiminen on hauskaa. Aikuinen voi esimerkiksi roolittaa leikin niin, että lapsella on selkä ja positiivinen rooli, jota ilman muidenkaan leikki ei sujuisi. Näin lapsi saa todennäköisesti positiivista palautetta toisilta lapsilta ja saa onnistumisen kokemuksia. Kaiken toiminnan tarkoitus on kerätä lapselle kokemuksia siitä, että toisten kanssa on hauska olla. (Keltikangas-Järvinen 2010, 45–46.)

Keltikangas-Järvinen (2010) tuo esiin, että sosiaalisuus ei sinänsä johda sosiaalisiin taitoihin, mutta edesauttaa niiden kehittymisessä. Sosiaalisella ja seurassa viihtyvällä ihmisellä on enemmän mahdollisuuksia harjoitella erilaisia sosiaalisia tilanteita, kuin ihmisellä, joka viihtyy enemmän itsekseen. Sosiaalisilla taidoilla, jotka eivät ole sama kuin sosiaalisuus, voidaan tarkoittaa myös empatiaa, hienotunteisuutta ja toisten ihmisten tunteiden ymmärtämistä.

(Keltikangas-Järvinen 2010, 59–60.) Varhaiskasvatuksen kontekstissa Keinänen (2012) luettelee lasten sosiaalisuuteen kuuluvan tilaa ja toimintaa, aloitteita ja yhteyksiä. Lasten sosiaalisuuteen kuuluu myös yhdessäoloa ja suojautumista, itsenä kasvamista ja itsensä löytämistä. Sosiaalisuus varhaiskasvatuksessa on lisäksi ryhmittäytymistä ja turhautumista sekä valikoimista ja johtamista. (Keinänen 2012, 19.)

Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan päiväkodin kasvatuksen tulisi sulkea suojaansa kaikenlaiset lapset ilman että normaalien mutta tietyllä temperamentin piirteellä varustettujen lasten kasvatusta ulkoistetaan muille asiantuntijoille. Keltikangas-Järvinen (2010) kuvaa normaaliuden laajan kirjon ymmärtämisen olevan tämän hetken tärkein haaste päiväkodeille. (Keltikangas-Järvinen (2010, 48.) Booth, Standage ja Fox (2015) osoittivat tutkimuksillaan, että erityisherkkien negatiiviset lapsuuskokemukset vaikuttivat ei-erityisherkkiä enemmän siihen, miten tyytyväisiä he ovat omaan elämäänsä aikuisina (Booth 2015, 27). Aronin (2015) mukaan herkillä lapsilla on mahdollisuus hyötyä taitavasta kasvatuksesta ja opetuksesta jopa muita enemmän (Aron 2015, 17). Tekevätpä erityisherkkät lapset mitä tahansa, he erottuvat muista, vaikkakaan he eivät ole ”ongelmatapauksia” sanan tavallisimmassa merkityksessä (Aron emt, 35).

6.1 Aikuisen rooli lapsen sosiaalisten taitojen kehittämisessä

Kauppilan (2011) mukaan lapsi tarvitsee varhaisessa vaiheessa paljon palkitsevia kokemuksia aikuisten kanssa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta. Nämä kokemukset toimivat pohjana myöhemmälle kommunikaation oppimiselle. (Kauppila 2011, 134.) Keltikangas-Järvinen (2012) tuo esiin, että turvallisella aikuisella on lisäksi tärkeä rooli lapsen harjoittellessa säätelemään tunteitaan. Aluksi aikuinen auttaa lasta tämän tunteissa, ja seuraa lasta ja tämän mielialoja. Aikuisen tehtävä on auttaa lapsen tarvittaessa negatiivisten tunteiden yli. Toisaalta hän synnyttää myös positiivisia tunteita. Aikuinen toimii lapsen puolesta silloin, kun lapsi ei vielä itse osaa, ja toimii lapsen tunteiden säätelijänä. Näiden kokemusten kautta lapsi kehittää omaa kykyään säädellä tunteitaan. (Keltikangas-Järvinen 2012, 27–28.) Puutteelliset sosiaaliset taidot voivat johtaa ongelmiin ja lapsen leimaamiseen ”hankalaksi”. Lasten sosiaaliset taidot kehittyvät vain opetuksen kautta. Kun lapsille opetetaan sosiaalisia taitoja ja he kasvavat, he pystyvät hallitsemaan vaikeitakin sosiaalisia tilanteita. Varhainen sosiaalisten taitojen oppiminen luo pohjan myöhempään onnistumiseen sosiaalisissa suhteissa. (Kauppila 2011, 134–135.)

Kauppilan (2011) mukaan ymmärtävää suhtautumista voidaan pitää oleellisena lasten sosiaalisten taitojen opettamisessa. Lapset kehittyvät kielellisesti ja taidollisesti eri tahdissa, joten tiukkoja kriteerejä sosiaalisten taitojen hallitsemiseen ei voida asettaa. Onnistumisen kokemukset vertaissuhteissa auttavat lasten välisen luottamuksen kasvattamisessa. Lapsen toistuvat epäonnistumiset sosiaalisissa suhteissa saattavat johtaa aggressioon ja turhautumiseen, jonka jälkeen toisten lasten luottamuksen palauttaminen on haastavaa. (Kauppila 2011, 135.) Kaverisuhteiden vähyys tai vaikeudet sosiaalisissa taidoissa voivat lisätä lapsen stressikokemusta. (Koivunen 2009, 52).

Onnistumisen kokemukset yhteistoiminnassa eli ryhmätilanteissa nousevat tärkeiksi varhaiskasvatuksen sosiaalisuutta tarkastellessa. Toisaalta suojautuminen eli pettymyksen kestäminen ja siitä selviäminen muodostaa toisen tärkeän osan ryhmätilanteita. (Keinänen 2012, 20.) Seuraavissa kappaleissa käsitellään tarkemmin lapsen toimintaa ryhmässä sekä ryhmän negatiivisia ja positiivisia vaikutuksia lapseen.

6.2 Lapsen toiminta ryhmässä

Kauppilan (2011) mukaan ihmiset ovat osana moni erilaisia ryhmiä. Esimerkiksi perhettä voidaan kuvata ryhmänä, samoin kaverijoukkoa tai päiväkotiryhmää. Ryhmän määrittely ei kuitenkaan ole yksinkertaista, sillä tarkat määritelmät ryhmän koosta tai rakenteesta ovat vaikeita tehdä. Yhtenäinen piirre kaikille ryhmille on kuitenkin se, että ryhmän jäsenet toimivat yhdessä ja ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Kauppila 2011, 85.) Tässä tutkimuksessa ryhmällä tarkoitetaan varhaiskasvatuksessa toimivaa lapsiryhmää ja heidän kanssaan toimivia varhaiskasvattajia. Lapset toimivat ja harjoittelevat sosiaalisia taitojaan yhdessä vertaistensa sekä päiväkodin varhaiskasvattajien ja muiden päiväkodin aikuisten kanssa.

Keinänen (2012) on perehtynyt laaja-alaisessa tutkimuksessaan esikouluikäisten lasten sosiaalistumiseen. Tutkimuksen tuloksista muodostuu viisi lasten yhteistoimintaratkaisua tai toimintamallia, joista lapset valitsevat interaktioon ryhtyessään sosiaalisessa paineessa yhden. Toimintamallit ovat rakentava interaktio, sopeutuminen interaktioon, estynyt interaktio, vaikeutunut interaktio ja vaikuttaminen interaktiossa. (Keinänen 2012, 84.) Tulokset eivät suoraan selitä lasten sosiaalisuutta, vaan liittyvät asennoitumiseen sosiaalisissa tilanteissa. Yhteisiä nimittäjiä ovat spontaanius, tilanteen hallinta ja tunnepalaute, jollaiseksi Keinänen (2012) kuvaa lasten yhteistoiminnan eli kommunikaation rakentuvan. (Keinänen emt, 28) Kasvattajan oma toiminta voi vaikuttaa ryhmädynamiikan muotoutumiseen ja kehittymiseen

sekä myönteisesti että kielteisesti. Kasvattajan oma toiminta malliesimerkkinä vahvistaa myönteisesti ryhmän toimintaa. Kasvattajan tulee myös puuttua ryhmän kielteisiin ilmiöihin ja tiedostaa lasten eri roolit ryhmässä. (Koivunen 2009, 54.)

6.3 Ryhmän positiiviset vaikutukset

Arslan (2011) tutkimusryhmineen tuo esiin tutkimuksessaan kuusivuotiaiden sosiaalisista taidoista varhaiskasvatuksessa, että lasten sosiaaliset taidot vaikuttavat heidän käyttäytymiseensä ja tunnetaitoihin. Sosiaaliselle kehitykselle on oleellista, että lapsi saa ystäviä ja on tekemisissä toisten lasten kanssa. Ystävyysuhteiden kautta lapsi saa sellaisia taitoja, jotka auttavat oppimisessa ja kehityksessä, sekä hän saa emotionaalista ja kognitiivista tukea. Lapsi oppii pitämään kiinni omista oikeuksistaan, mutta toisaalta myös kunnioittamaan toisten oikeuksia. (Arslan 2011, 1284–1285.)

Ryhmällä on paljon myönteisiä vaikutuksia. Ryhmässä neuvotellaan ja harjoitellaan yhteisiä pelisääntöjä (Keltikangas-Järvinen 2012, 162) vertaisten kanssa. Koivusen (2009) mukaan ryhmässä toimiminen mahdollistaa kokemuksen yhdenvertaisuudesta kaverin kanssa. Lapsi oppii näkemään erilaisia lapsia kuin hän itse on. Lapset oppivat, etteivät aina voi vaikuttaa toisten tekemisiin ja toisaalta, että yhden toiminta vaikuttaa toisten toimintaan. Lapset oppivat lisäksi toisiltaan ja saavat kokemuksen yhdessä tekemisen ilosta ja yhteisistä aikaansaannoksista. Ryhmä mahdollistaa myönteisen riippuvuussuhteen syntyminen muihin lapsiin. (Koivunen 2009, 52.) Keltikangas-Järvinen (2012) tuo esiin, että sosiaalisten taitojen kehitykselle on ratkaisevaa se, millainen ilmapiiri päiväkotiin on saatu rakennettua. Lasten sosiaalisia taitoja ja sosiaalista kehitystä tukevassa ryhmässä lasten kiintymys toveriryhmään tulee saada yhtä vahvaksi kuin kiintymys hoitajiin, toimintaa tulee motivoida yhteisellä onnistumisella ja ryhmä tulee rakentaa tietoisesti niin että jokainen lapsi löytää siinä paikkansa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 164–165.)

Aronin (2015) mukaan erityisherikän lapsen kasvatuksessa tulee ottaa huomioon neljä peruspilaria: itsetunnon tukeminen, häpeän välttäminen, viisas ohjaus ja herkkyystä puhuminen (Aron 2015, 131). Aron (2015) suuntaa sanansa pääasiassa lapsen ensisijaisille kasvattajille, vanhemmille, mutta varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa erityisherikkää lasta voidaan tukea osassa näistä. Aron (2015) korostaa, että itsetunnon vahvistamisessa kiinnitetään huomiota siihen, että lapsi uskoo omaan taitoonsa solmia ystävyysuhteita ja saavuttaa muiden kunnioituksen, hän hyväksyy oman ulkoisen olemuksensa ja kyvykkyytensä

sekä luottaa omiin taitoihinsa. Lapsi luottaa myös omaan kykyynsä oppia uusia asioita. (Aron 2015, 133.) Viisaalla ohjauksella puolestaan tarkoitetaan viisasta rajojen asettamista ja keskustelevaa kasvatusta (Satri 2014, 112).

6.4 Ryhmän negatiiviset vaikutukset

Lapsen temperamentilla on vaikutusta siihen, miten herkästi ja millä tavoin hän reagoi ryhmään (Keltikangas-Järvinen 2010, 216). Päivähoidon on tutkittu vaikuttavan lasten kortisolin tuotantoon siten, että kortisolin tuotanto kasvaa ja sen myötä stressitaso nousee. Päivän mittaan kortisolin tuotanto oli korkein taaperoikäisillä. Kortisolin nousu oli vähäistä vauvaikäisillä ja esikouluikässä se hävisi. Watamuran (2003) tutkimusryhmä päättelivät tulosten johtuvan lasten joutumisesta ryhmään liian varhain ja liian aikaisin. Ryhmätilanteiden jatkuva sosiaalinen vuorovaikutus oli päivittäin liian pitkä tuon ikäisille lapsille. Lisäksi tutkimustulosten mukaan suuret ryhmäkoot nostavat lasten stressitasoa siinä vaiheessa, kun aivojen kehitys on voimakkaimmillaan. Tämä tapahtuu 2-3 ikävuosina. (Watamura 2003, 1015–1018.) Tiedetään myös, että stressi heikentää aivojen kehitystä ja oppimistuloksia. Ulkopuolelta asetetut puitteet varhaiskasvatukselle, syövät oppimisen tehokkuuden ja verottavat aivojen kehittymistä ja näin ollen vievät pois sen hyvän, mitä varhaiskasvatus muuten lapselle tarjoaisi. (Keltikangas-Järvinen 2012, 83–89.)

Tutkimukset osoittivat lisäksi, että kortisoli vaikuttaa lasten sosiaaliseen kompetenssiin. Kyky ratkaista sosiaalisia ongelmia laski, kun kortisolitaso nousi. Konfliktitilanteet eivät opettaneet rakentavaa ongelmanratkaisua vaan lisäsivät pettymystä ja frustraatiota. Isossa lapsiryhmässä syntyi paljon konflikteja, jotka puolestaan nostivat stressitasoa. Stressi lisäsi yhteenottoja ja vähensi kykyä neuvotella. Negatiivinen kehä oli valmis. (Keltikangas-Järvinen 2012, 89–90.) Keltikangas-Järvinen tuo esiin, että ryhmä itsessään ei ohjaa lasta sosiaalisesti, vaan vahvistaa lapsen alkuperäistä käytöstä. Tämä tarkoittaa sitä, että ryhmän vaikutus lisää aggressiivisten aggressiota ja ujojen vetäytymistä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 221.) Ryhmäkoon vaikutusta lasten käyttäytymiseen puolsi se, että samat lapset, jotka eivät kestäneet ryhmän jatkuvaa läsnäoloa ja riitautuivat helposti, saattoivat leikkiä useita päiviä sopuisasti ja onnistuneesti yhden lapsen kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 89–90.)

Koivusen (2009) mukaan ryhmän kielteisinä vaikutuksina voidaan nähdä myös kielteisten riippuvuussuhteiden syntyminen muihin lapsiin ja lasten väliset valtasuhteet, jotka voivat aiheuttaa kaverisuhteiden katkeamisen. Ryhmätilanteet voivat aiheuttaa syntipukki-

syndrooman, jossa tiettyä tai tiettyjä lapsia syyllistetään tapahtumista toistuvasti. Tämä voi johtaa vähitellen siihen, että syntipukiksi leimaantunut lapsi alkaa itse uskomaan olevansa syyllinen ja alkaa käyttäytymään rooliodotuksen mukaisesti. (Koivunen 2009, 53.)

Keltikangas-Järvinen (2012) nostaa melun yhdeksi päiväkodin ja näin myös ryhmien negatiivisista vaikutuksista. Hänen mukaansa päiväkodin melusta kärsivät kaikki lapset, mutta erityisesti temperamentiltaan hyvin sensitiiviset lapset. Melu vaikeuttaa oppimista ja sillä on haitallinen vaikutus kaikkiin kognitiivisiin toimintoihin, kuten muistiin, keskittymiseen ja kielen käsittelyyn. Päiväkotiympäristössä melu voi vaikeuttaa pienimmillä lapsilla puheen erottamista (Keltikangas-Järvinen 2012, 93.) ja vähentää sanasujuvuutta (Keskinen 2003, 225), mikä puolestaan hidastaa heidän omaa kielen kehittymistään (Keltikangas-Järvinen emt, 93). Nämä vahingoittavat myös aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta sekä sen sujuvuutta (Keskinen 2003, 225). Melu vaikuttaa negatiivisesti tehtävään sitoutumiseen ja suoritusmotivaatioon. Edellä mainitut haitat koskevat normaaleja lapsia. Näin ollen haitat ovat suuremmat, kun puhutaan esimerkiksi kuulorajoitteisista tai keskittymishäiriöisistä tai tavattoman meluherkistä lapsista. (Keltikangas-Järvinen 2012, 93.)

Riippumatta siitä, onko lapsi varautuneempi tai rämäpäisempi, tarvitsee hän vierelleen aikuisen tasaamaan stressihuippuja, kunnes kykenee siihen itse (Tommola 2017, 30). Aikuisen läsnäolo auttaa lasta tilanteissa, joiden selvittämiseen hänellä ei ole vielä keinoja (Keltikangas-Järvinen 2012, 85). Onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä herkälle lapselle. Niiden kautta hän voi voittaa arkuutensa luontevasti (Satri 2014, 118.) Stressiherkän lapsen kannalta on tärkeää, ettei uusien kokemusten ja ärsykkeiden aiheuttama stressi pääse toistuvasti kasvamaan liian suureksi. Jotta stressinsäätely voi kehittyä, vaatii se altistumista kohtuulliselle stressille aikuisen tuella. Sopiva kuormitus auttaa myös oman sisäisen motivaation kehittymistä. Aikuisen tuella lapsi voi oppia säätelemään paremmin tunteitaan ja käyttäytymistään. Hän voi kokea selviävänsä ja onnistuvansa tilanteista hyvin, vaikka hänen sisäinen hälytysjärjestelmänsä olisikin tavallista herkempi. (Tommola 2017, 31.)

7 Johtopäätökset

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää erityisherkkyyden ominaispiirteitä alan kirjallisuuden ja tutkimusartikkeleiden avulla. Lähestyin erityisherkkyyden käsitettä herkkyyden ja temperamentin käsitteiden kautta. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsitteli erityisherkkyyttä ja sitä, millaisia ominaispiirteitä erityisherkkyydellä on.

Keltikangas-Järvinen (2010) nimittää temperamenttia ihmisen synnynnäiseksi valmiudeksi reagoida tietyllä tavalla ympäristön ärsykkeisiin ja toimia tietyllä tyylillä. Temperamentti vaikuttaa siihen, mitkä ympäristön ärsykkeet herättävät kiinnostuksemme ja mitkä ohitamme. Se myös määrittää, miten voimakkaasti ja millä tavalla reagoimme asioihin. (Keltikangas-Järvinen 2010, 30.) Temperamentti on siis synnynnäinen pysyvä yksilöllinen ominaisuus, jolla on vahva geneettinen ja neurobiologinen pohja (Mervielde & De Pauw 2012, 21). Ihmisen persoonallisuus kehittyy hänen perimänsä ja ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa olemisesta kerättyjen kokemustensa kautta (Kagan 2012, 70; Satri 2104, 42).

Herkkyyttä on tutkittu monilla käsitteillä. Satrin (2014) mukaan puhutaan mm. temperamentin sensitiivisyydestä, ujoudesta, estyneisyydestä tai reaktiivisuudesta. Kaikkien kuvausten taustalla on kuitenkin tahdosta riippumattoman hermoston reagoitiherkkyys reaktioihin. Temperamenttimme ohjaa sitä, miten toimimme ja vaikuttaa näin myös toisilta samaamme huomioon ja sen laatuun. Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan temperamentiltaan haastavammat lapset saavat osakseen enemmän kieltoja. Kaganin ja Snidmanin (2004) teorian mukaan ihmisen perustemperamentti ilmenee siinä, miten hän suhtautuu uusiin ihmisiin ja uusiin tilanteisiin. Herkkä lapsi, jolla on estynyt temperamentti, reagoi stressireaktiolla, kun taas lapsi, joka samalaisessa tilanteessa on puhelias ja mahdollisimman vähän pelokas, omaa ei-estyneen temperamentin. (Kagan & Snidman 2004, 51–56; Keltikangas-Järvinen 2010, 97–98.)

Keltikangas-Järvinen (2012) puhuu lasten matalasta tai korkeasta reaktiivisuudesta eli temperamentin kielellä puhuttaisiin tällöin matalasta tai korkeasta sensitiivisyydestä. Esimerkiksi ruokailutilanteissa sensitiivinen tai ylireaktiivinen lapsi voi kieltäytyä voimakkaan makuisista ruoista, sillä hän ei yksinkertaisesti saa nieltä ruokaa alas. Tällöin kyse ei ole tottelemattomuudesta, vaan synnynnäisestä inhosta voimakkaita aistikokemuksia kohtaan. Alireaktiiviset lapset puolestaan tarvitsevat paljon henkilökohtaista ohjausta oppiakseen, kuinka suhtautua toisiin lapsiin ja sekä kuinka tulkita heidän reaktioitaan. Tämä voi olla isossa

ryhmässä haastavaa ja kasvattaja ei pysty kiinnittämään huomiotaan kaikkiin vetäytyvän lapsen reaktioihin. (Keltikangas-Järvinen 2012, 159–160.)

Erityisherkyys nähdään osana ihmisen temperamenttia eli hänen luonnollista tapaansa toimia (Boterberg & Warrey 2016). Aronin (2015) mukaan erityisherkyys on ihmisen synnynnäinen kyky tehdä tarkkoja huomioita ympäristöstään ja punnita jokainen tilanne tarkkaan ennen toimintaa. Erityisherkkä ihminen havaitsee sellaisia ärsykejä, joita muut eivät havaitse, vaikka hänellä ei ole tavallista tarkempia aisteja. Tämä tiedonkerääminen tapahtuu osittain tai kokonaan tiedostamatta. Hän käsittelee ärsykejä muita syvällisemmin. Noin 15-20 prosenttia ihmisistä on erityisherkkiä. (Aron 2013, 36–37.) Erityisherkkyydelle tyypillisten osa-alueiden lyhenne EVÄS toimii muistisääntönä emotionaalista reaktiokyvystä sekä empatiasta, vivahteiden vaistoamisesta, ärsykkeiden liiallisuudesta ja syvällisestä käsittelystä (Aron 2015, 11). Aronin (2015) mukaan ärsykkeiden liiallisuus ja se, että ihminen prosessoi havaintojaan muita perusteellisemmin, voi johtaa sekä henkiseen että fyysiseen uupumiseen. Tämä voi johtaa ylivirittäytymiseen ja stressaantumiseen sekä väsymykseen (Aron 2015, 12–13.), ja lapsi voi vaikuttaa yliherkältä (Aron emt, 33).

Aron (2015) tuo esiin, että levottomat ympäristöt, joissa erityisherkillä lapsella voi olla vaikeuksia keskittyä, voivat saada erityisherkan vaikuttamaan ADD- tai ADHD-tapaukselta. Ympäristön muutoksella erityisherkan lapsen käytös muuttuu ja hän pystyy keskittymään, mikä ei puolestaan tarkkaavaisuushäiriöiseltä lapselta onnistu. (Aron 2015, 252.) Sama piirre, yksityiskohtien huomioinen, voidaan sekoittaa myös autismin kirjon häiriöihin. Siinä missä autistin on sosiaalisissa tilanteissa vaikea päättää mikä havainto on oleellista ja mikä ei, kiinnittää erityisherkkä ihminen kuitenkin huomionsa sosiaalisen kanssakäymisen kannalta oleellisiin asioihin, kuten esimerkiksi puhekumppaninsa kasvoihin. (Aron 2015, 13-14.)

Toinen tutkimuskysymys liittyi siihen, miten erityisherkkyyden ominaispiirteet ilmenevät lapsen käytöksessä ja kuinka ne näkyvät erityisesti varhaiskasvatuksen ryhmätilanteissa. Arslan (2011) tutkimusryhmineen tuo esiin, että lasten sosiaaliset taidot vaikuttavat heidän käyttäytymiseensä ja tunnetaitoihin. Ystävyysuhteiden kautta lapsi oppii sellaisia taitoja, jotka auttavat oppimisessa ja kehityksessä. Toisten kanssa tekemisissä oleminen on oleellista lapsen sosiaaliselle kehitykselle. Lähdekirjallisuus toi esille, että ryhmätilanteet yksistään voivat aiheuttaa lapselle stressiä. Lapsen haastava temperamentti tai poikkeuksellinen käytös tuo tämän päälle oman lisänsä. Ryhmätilanteet tuovat uudenlaiset vaatimukset Keltikangas-Järvisen (2012) mukaisen temperamenttiltaan haastavalle lapselle. Ympäristö vaatii sinänsä

normaalilta lapselta liikaa tai hänen yksilöllisyytensä kannalta väärä asioita. Eri tavoin toimivia lapsia aletaan helposti pitää poikkeavina, vaikka lapsi itsessään ei ole poikkeava, vaan ympäristö ja sen asettamat vaatimukset ovat. (Keltikangas-Järvinen 2012, 160.) Keinänen (2012) painotti kriittisesti tutkimuksessaan esikouluikäisten sosiaalisuudesta, että tulokset, joiden pohjalta viisi eri toimintamallia on koottu, ovat yhden tietyn lastentarhan (sic! päiväkodin) puitteissa tiettyä aikana saadut ratkaisumallit, ja ne antavat kuvan vain erään lapsiryhmän sosiaalisesta toiminnasta (Keinänen 2012, 89). Keinänen aikaansaamissa lasten ratkaisumalleissa tulee esille hyvin tilannesidonaisuus sekä ryhmän aiheuttaman paineen vaikutus toimintamallin valitsemisessa.

Keinänen (2012) tutkimustulokset yhdistettynä Watamura ym. (2003) tutkimuksiin päiväkotikäisten kortisolitasoista muovaa kuvaa jokseenkin haastavasta ympäristöstä, jossa itse ympäristö luo stressitilanteen, mutta myös siellä tapahtuvat sosiaaliset kontaktit voivat saada niitä aikaan. Aronin (2013 ja 2015) määrittelemälle erityisherälle lapselle, jolla on synnynnäinen kyky tehdä yksityiskohtaisia huomioita ympäristöstään ja punnita jokainen tilanne tarkkaan ennen toimintaa, ympäristön aikaansaama kortisolin nousu ja stressireaktio sekä sosiaalisten suhteiden luoma stressi voivat pahimmillaan aiheuttaa ylivierittäytymisen. Tällöin erityisherkan lapsen käyttäytyminen voi olla muiden mielestä yllättävää; kaikkea riehakkaan, jopa aggressiivisen käytöksen ja syrjään vetäytymisen väliltä. Tilanteen hallinta vaatii aikuisen panosta. Tommola ja Häkkilä (2017) samoin kuin Keltikangas-Järvinen (2012) tuovat esiin sen, että riippumatta siitä, millainen lapsi on käytökseltään, hän tarvitsee aikuisen tukea sekä stressitilanteiden selvittämiseen että sosiaalisten suhteiden luomiseen.

Paljon ratkaisee myös Keltikangas-Järvisen (2012) mukaan se, millainen ilmapiiri päiväkodissa on saatu aikaan (Keltikangas-Järvinen 2012, 164–165). Ryhmän toimintaa suunniteltaessa lasten sosiaalisiin suhteeseen panostaminen ja vertaissuhteiden luominen, luo pohjan lasten sosiaalisten taitojen kehittymiselle. Ryhmässä, jossa jokainen lapsi löytää paikkansa (Keltikangas-Järvinen 2012) ja jossa lapsi uskoo kykyynsä luoda ystävyysuhteita (Aron 2015) ja toimia osana ryhmää, on tilaa kaikenlaisille lapsille.

Viljamaa (2012) tuo esiin, että ympäristö voi joko vahvistaa tai häivyttää temperamentin piirteitä. Aron (2015) puhuu erityisherkkien lasten kohdalla viisaasta ohjaamisesta. Kyse ei ole yrityksestä muuttaa lapsen temperamenttia tai sen piirteitä, eli muuttaa häntä vähemmän herkäksi tai vähemmän reagoivaksi, vaan vahvistaa lapsen itsesäätelyä ja hänen uskoaan omiin

kykyihinsä. Näin ollen erityisherkkyydelle tyypillistä ylivilittäytymistä voidaan säädellä ympäristön ratkaisuilla, aikuisen toiminnalla sekä lapsen oman itsesäätelyn vahvistamisella.

8 Pohdinta

Tutkimukseni lähteet toivat esiin, millaista erityisherkan lapsen toiminta ryhmässä voi olla. Erityisherkkä lapsi voi toimia sosiaalisesti yhdessä toisen kanssa ilman ongelmia. Hän voi tunnistaa hyvin toisten tunteet ja pystyä toimimaan empaattisesti. Toisaalta jatkuvassa ärsyketulvassa lapsi voi ylivirittäytyä, jolloin hänen käytöksensä voi muuttua. Yhtä yksittäistä käyttäytymisen mallia ei ole, vaan ylivirittäytyessä toiminta riippuu lapsesta, ja voi näyttäytyä esimerkiksi villinä riehumisena tai yksinään syrjään vetäytymisenä. Aronin (2015) mukaan lapsen tunteet voivat vaikuttaa liioitelluilta ja hän voi olla tavallista itkuherkempi, pelokkaampi tai ärtyneempi. Ratkaisuksi Aron (2015) antaa aikuisen tuoman huomion ja turvan. Stressaantunut lapsi tarvitsee hänen mukaansa kosketusta ja kuuntelua sekä riittävästi taukoja ja lepoa. Rutiinit ja tutut toimintatavat tuovat ennakoitavuutta ja auttavat epätavallisissa tilanteissa. Kun lapsi pystyy ennakoimaan tulevaa, yllätyksiä tulee vähemmän. Toisaalta tilanteista puhuminen etukäteen auttaa välttämään pettymyksiä ja helpottaa niistä ylipääsemistä. (Aron 2015, 245–248.)

Kenties laaja kirjo, jolla ylivirittäytyminen ryhmässä voi ilmetä, koetaan erityisherkan lasten kohdalla haastavana. Varhaiskasvattajille ei ole olemassa yhtä oikeaa toimintamallia tilanteiden ratkaisemiseksi, ja lisäksi nämä voi sitoa yhden varhaiskasvatuksessa toimivan aikuisen pois muun lapsiryhmän käytöstä. Toisaalta, aikuisen huomio ja hänen antamansa tuki on juuri se, mitä erityisherkkä lapsi Aronin (2015) mukaan tuolloin tarvitsee. Lisäksi itsesäätelyn kehittäminen ja harjoittaminen aikuisen ohjauksessa voi vähentää ylivirittämistä ja helpottaa ryhmässä toimimista jatkossa.

Suomessa tehtyä tutkimusta erityisherkkyydestä ei ole vielä paljon. Aiheeseen perehtyessäni huomasin, että herkkyyttä kuvaavat käsitteet vaativat tarkempaa tarkastelua, jotta voitaisiin nähdä, missä määrin käsitteet ovat yhteydessä nimenomaan erityisherkkyyteen. Erityisherkkyyden empiiristä tutkimusta ajatellen aiheesta voi tehdä esimerkiksi kyselyn tai haastatteluja varhaiskasvattajille siitä, miten tunnettu aihe ylipäättään on varhaiskasvattajien keskuudessa ja ovatko erityisherkkät lapset tunnistettavissa lapsiryhmän joukosta. Yhdeksi mielenkiinnonkohteeksi nousee myös se, miten nykyasetusten mukaisissa varhaiskasvatuksen isoissa lapsiryhmissä pystytään kohtaamaan erityisherkan lapsen tarpeet.

Valtioneuvoston asetuksessa varhaiskasvatukselle (753/2018) määritellään varhaiskasvatuksen ryhmäkoot. Asetuksen mukaan yhtä kasvatus-, opetus- ja hoitotehtävissä olevaa henkilöä, jolla on varhaiskasvatuslaissa määritelty ammatillinen kelpoisuus, kohden voi olla enintään 8 enemmän kuin viisi tuntia päivässä varhaiskasvatuksessa olevaa kolme vuotta täyttäneitä lasta. Alle kolme vuotiaiden kohdalla suhdeluku on neljä lasta yhtä hoitotehtävissä olevaa henkilöä kohden. Yksi henkilö, jolla on varhaiskasvatuslain määrittelemä ammatillinen kelpoisuus, voi vastata kolmestatoista enintään viisi tuntia päivässä varhaiskasvatuksessa olevasta kolme vuotta täyttäneestä lapsesta. (Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta 753/2018 §1) Varhaiskasvatusryhmässä, jossa ei ole erityisiä tuen tarpeita, lapsien lukumäärä voi olla osan aikaa päivästä lähellä kolmeakymmentä lasta. Tällainen ympäristö voi olla hyvin kuormittava erityisherälle lapselle, jolla on luontaisesti taipumusta ylivirittäytymiseen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että vähäisten resurssien vuoksi suomalaiset varhaiskasvatuksen opettajat kokevat yksilöllisten tarpeiden täyttämisen olevan ongelmallista (Vlasov 2016, 215). Keltikangas-Järvinen (2012) tuo esiin, että päiväkotiympäristössä, jossa lasten määrä on suurempi, kaikille lapsille ei riitä aikuisia suojaksi stressitilanteiden tasaamiseksi (Keltikangas-Järvinen 2012, 85). Omien kokemusteni mukaan aikuinen ei välttämättä ehdi reagoimaan isossa lapsiryhmässä erityisherkan lapsen tarpeisiin oikea-aikaisesti, joka puolestaan voi johtaa lapsen ylivirittäytymiseen ja näin ollen vaikuttaa koko ryhmän toimintaan ja hankaloittaa sitä.

Aiheen tutkiminen herättää myös suurempia kysymyksiä yhteiskunnan suhtautumisesta varhaiskasvatukseen. Perehtymällä yhteen yksittäisen lapsiryhmään, tässä tutkimuksessani erityisherkkiin lapsiin, voidaan sanoa, että pienemmät ryhmäkoot varhaiskasvatuksessa tukevat lapsen kehitystä. Varhaiskasvattajilla on tuolloin paremmat mahdollisuudet huomioida lasten yksilölliset tarpeet. Lähdekirjallisuudessa viitattujen tutkimusten mukaan (mm. Keltikangas-Järvinen 2012, 207) päiväkotien laatuongelmat eivät ole meilläkään täysin vieraita ja ne ovat korjattavissa poliittisilla päätöksillä. Mieleeni on herännyt aihetta käsitellessäni kysymys siitä, miten moni hankalasti käyttäytyväksi leimattu lapsi on todellisuudessa väärinymmärretty erityisherkkä lapsi? Miten monen lapsen kohdalla pienemmät ryhmäkoot ja sen myötä yksilöllinen tukeminen eri tavoin varhaisessa vaiheessa voisivat auttaa ja tukea kasvua päiväkodissa ja helpottaa myöhempää koulutietä?

Kandidaatintutkielmaa tehdessäni omakohtainen kiinnostukseni aiheeseen on ollut sekä voimavara että haaste. Kiinnostus aiheeseen auttoi jaksamaan lähteiden läpikäymistä ja kirjoitustyötä. Toisaalta täytyi pitää selvänä mielessä, että omat ennakkotietoni ja kokemukseni erityisherkkyydestä eivät ohjaa tutkimuksen tekoa, vaan pyrin etsimään aiheesta kattavasti

lähteitä. Lähteiden valinnassa pyrin käyttämään 2000-luvulla julkaistuja tutkimusartikkeleita ja muuta kirjallisuutta. Erityisherkkyyden osalta löytyi paljon tutkimusartikkeleita, joissa viitattiin erityisherkkyyteen, mutta jotka eivät kuitenkaan suoraan selittäneet käsitettä tarkemmin. Tämä karsi hieman tässä tutkimuksessani käytettyjen artikkeleiden määrää. Suurin osa erityisherkkyyttä käsittelevistä tutkimusartikkeleista oli englanninkielisiä. Aiheen tarkastelu osoitti sen, että erityisherkkyyttä tutkitaan maailmalla paljon ja sen tutkiminen Suomessakin on tärkeää.

Lähteet

- Aron, E. N. (2013). *Erityisherkkä ihminen*. Helsinki: Nemo.
- Aron, E. N. (2015). *Erityisherkkä lapsi*. Helsinki: Nemo.
- Arslan, E., Durmuşoğlu-Saltani, N. & Yilmaz, H. (2011). Social Skills and Emotional and Behavioral Traits of Preschool Children. *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 39(9), 1281–1287. Viitattu 13.5.2019. doi:10.2224/sbp.2011.39.9.1281
- Ayres, A. J. (2008). *Aistimusten aallokossa: Sensorisen integraation häiriö ja terapia*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Barkley, R. A. & Kankaansivu, K. (2008). *ADHD: Kuinka hallita ADHD*. Kuopio: Unipress.
- Bates, J. E., Schermerhorn, A. & Petersen, I. T. (2012). Temperament and Parenting in Developmental Perspective. Teoksessa Zentner M. & Shiner R. L. (toim.) (2012). *Handbook of Temperament*. (s. 425–441) New York: Guilford Press.
- Booth C., Standage H. & Fox E. (2015). Sensory-processing sensitivity moderates the association between childhood experiences and adult life satisfaction. *Personality and Individual Differences* 87, 24–29. Viitattu 13.5.2019. doi:10.1016/j.paid.2015.07.020
- Boterberg S. & Warreyn P. (2016). Making sense of it all: the impact of sensory processing sensitivity on daily functioning of children. *Personality and individual differences* 92, 80–86. Viitattu 13.5.2019. doi:10.1016/j.paid.2015.12.022
- Denney, A. S. & Tewksbury R. (2012). How to write a Literature Review. *Journal of Criminal Justice Education* 1–17, iFirst Article. Viitattu 10.1.2019. <https://doi.org/10.1080/10511253.2012.730617>
- Heiskanen, H. (2016). *Herkkyiden voima – Opas omannäköiseen elämään*. Jyväskylä: Origenova.
- Jagiellowicz J., Xu X., Aron A., Aron E., Cao G., Feng T. & Wen X. (2011). The trait of sensory processing sensitivity and neural responses to changes in visual scenes. *Scan (2011)* 6, 38–47. Viitattu 13.5.2019 doi:10.1093/scan/nsq001
- Jagiellowicz J., Aron A. & Aron E. N. (2016). Relationship between the temperament trait of sensory processing sensitivity and emotional reactivity. *Social behavior and personality* 44 (2), 185–200. Viitattu 13.5.2019. doi:10.2224/sbp.2016.44.2.185
- Kagan, J. & Snidman, N. C. (2004). *The long shadow of temperament*. Cambridge, Massa: Harvard University Press. Haettu Oulun yliopiston EbscoHost-kokoelmasta. Viitattu 15.3.2019.

- Kagan, J. (2012): The Biography of Behavioral Inhibition. Teoksessa Zentner M. & Shiner R. L. (toim.) (2012). *Handbook of Temperament*. (s. 69–82) New York: Guilford Press.
- Kananen, J. (2017). *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja.
- Kauppila, R. A. (2011): *Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Keinänen, T. (2012). *Sosiaalistuminen päiväkodissa ja aikuisena*. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2004). *Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys*. 4.painos 2009. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2010). *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot*. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L.(2012). *Pienen lapsen sosiaalisuus*. Helsinki: WSOY.
- Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen T. (2009). *Autismin kirjo ja kuntoutus*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Keskinen, S. (2003). Päivähoito hyväksi tytöille ja pojille?. Teoksessa Sinkkonen J. (toim.) (2003). *Pesästä lentoon: Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle*. (s. 218–237) Helsinki: WSOY.
- Koivunen, P-L. (2009). *Hyvä päivähoito: Työkaluja sujuvaan arkeen*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kämäräinen, K. (2015). *Herkkyksiä ja väristyksiä*. Tampere: Kirjapaino Kopio Niini.
- Mattila, J. (2014). *Herkkyys ja sosiaaliset pelot*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mervielde, I. & De Pauw, S. S. W. (2012). Models of Child Temperament. Teoksessa Zentner M. & Shiner R. L. (toim.) (2012). *Handbook of Temperament*. (s. 21–40) New York: Guilford Press.
- Opetushallitus (2018). *Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta 753/2018*. Viitattu 10.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180753>
- Opetushallitus (2018). *Varhaiskasvatustilaki 540/2018*. Viitattu 10.1.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>
- Opetushallitus (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Viitattu 10.1.2019. https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf
- Pluess M., Assary, E., Lionetti, F., Lester, K. J., Krapohl, E., Aron, E. N. & Aron, A. (2018). Environmental Sensitivity in Children: Development of the Highly Sensitive Child Scale and

- Identification of the Sensitivity in Sensitivity Groups. *Developmental Psychology* 54 (1), 51–70. Viitattu 13.5.2019. doi:10.1037/dev0000406
- Puustjärvi A., Voutilainen, A., Pihlakoski, L. (2018). Mitä on adhd?. Teoksessa Berggren, K. & Hämäläinen, J. (toim.) *ADHD-käsikirja*. (s.13-40) Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Sajavaara, P. (2010): Alustava lukeminen ja muistiinpanot. Teoksessa Hirsjärvi, S. (2010) Remes, P. & Sajavaara, P.. *Tutki ja kirjoita*. (s. 109–122) Helsinki: Tammi.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovellutuksiin*. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja.
- Satri, J. (2014). *Sisäinen lepatus: herkän ihmisen tietokirja*. Helsinki: Basam Books.
- Satri, J. (2015). *Herkkyyks ja kiusaaminen*. Helsinki: Basam Books.
- Slobodskaya, H. R. & Kozlova, E. A. (2016): Early temperament as a predictor of later personality. *Personality and Individual differences* 99, 127–132. Viitattu 13.5.2019. doi:10.1016/j.paid.2016.04.094
- Tommola A. (2017). *Rauhoita ja rohkaise - Apua lapsen stressitilanteisiin*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa*. Viitattu 13.5.2019. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Vlasov J., Hujala E., Essary J. & Lenskaya E. (2016). Longitudinal Study of Changes in Teacher's Views of Early Childhood Education in the USA, Russia, and Finland. *Journal of Early Childhood Education Research* 5 (1), 202–222. Viitattu 13.5.2019. <https://jecer.org/fi/longitudinal-study-changes-teachers-views-early-childhood-education-usa-russia-finland/>
- Viljamaa, J. (2013). *Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatusta*. Minerva Kustannus Oy.
- Watamura, S. E., Donzella B., Alwin J. & Gunnar M. R. (2003). Morning-to-Afternoon Increases to Cortisol Concentrations for Infants and Toddlers at Child Care: Age Differences and Behavioral Correlates. *Child Development* 74 (4), 1006–1020. Viitattu 13.5.2019. doi:10.1111/1467-8624.00583